

BIDRAG TILL
SVERIGES OFFICIELA STATISTIK.

III) Kongl. Maj:ts Befallningshafvandes femårsberättelser. Ny följd. 3.

ÅREN

1866—1870.

ELFSBORGS LÄN.

1. Länets indelning och naturbeskaffenhet i allmänhet.

Den tidsperiod, som denna berättelse omfattar, utgör en betydelsefull epok i detta läns historia. Till följd af dels de kommunikationsleder, som genom länets olika delar blifvit öppnade, och den derigenom föranledda stegring af verksamheten i alla riktningar, dels de betydliga sjösjänkning och aftappningar af inom länet befintliga sjöar, kärr och vattensjuka marker, hvarmedelst ej blott landvidder af många tusental tunnland på åtskilliga orter eröfrats åt plogen, men äfven frostländigheten i de redan förut odlade delarne förminskats, dels slutligen andra större odlingar samt det å jordens fullständigare afdikning och omsorgsfullare skötsel egnade arbete, har länet, som, hvad den ojemförligt största delen deraf angår, icke producerade tillräckligt spanmål för innevärnarnes eget behof, hastigt kommit i den ställning, att detsamma, i en högst väsentlig mån, deltagar i den export till utlandet, icke blott af spanmål, men äfven af kreatur och mejeri-produkter, hvaröfver vårt land i senare tider haft att glädja sig. Ifrån att tillföre hafva betraktats såsom en af landets fattigare delar, hvars innevärnare hufvudsakligen lifnärde sig af skogsafverkning och husslöjd jemte ett torftigt jordbruk, har länet öfvergått till företrädesvis jordbruksidkande, en öfvergång, så mycket nödvändigare, som de flerstädes redan förut hårdt medtagne och slutligen, genom småskogens afverkning och utskeppning, fullständigt sköflade skogarne, för en temligen lång framtid icke lemna utsigter till någon inkomst för innevärnarne. Om också länets naturbeskaffenhet icke må anses härigenom hafva undergått annan förändring än den icke så obetydliga, som åstadkommes genom jordens odling och en stegrad kultur, så har likväl länets och befolkningens karaktär väsentligen förändrats, i det att inom en icke obetydlig del af länet skogsbrukaren, kolaren, formannen eller den kringvandrande

gårdfarihandlanden förvandlats till idoga jordbrukare, och de, som fordom af detta yrke knappast förmådde lifnära sig, till producenter i en större skala, likasom den fordom nog råa husslöjden börjat utbilda sig till en tidens stegrade anspråk mera motsvarande industri. Likasom öfvergången från nomadlifvets boskapsskötsel och besäendet af tillfälligtvis upptagna, årligen omvexlande jordstycken till det fasta åkerbruket utgör det afgörande steget i odlingens historia, så är i landt-hushållningens öfvergången från det primitiva, otympliga, till det af vetenskapens ljus vägleda, af mekaniska krafter understödda och af kemien befordrade jordbruket, om också icke med den förra jemförlig, dock ett högst viktigt steg, hvilket förr eller senare medför en omgestaltning af landets yttre utseende, likasom det påskyndar utvecklingen af öfriga näringsgrenar, de der åter till följd af ömsesidig vaxelverkan bidraga till jordbruket. De ökade behof eller anspråk på komfort i fråga om bostäder och lefnadssätt, som en stigande civilisation medför, stegra den menckliga verksamheten och företagsamheten. Uppgiften blir då att genom spridande af bildning, insigter och slöjdskicklighet underlätta denna verksamhet, öka dess produktivitet till motsvarighet mot de stegrade behofven, och derjemte höja den moraliska kraft, som är ett oestergifligt vilkor för åstadkommande af den harmoni i den menckliga utvecklingen, som gör densamma värdig namn af civilisation, och i saknad hvaraf en ensidigt materiel utveckling och njutningslusta kunde medföra barbari.

Första vilkoret för en rationel utveckling af jordbruket är fullständig kännedom om jordmånens beskaffenhet. Med afseende härå hafva, medelst beviljade bidrag under tre år från länets begge hushållningssällskap, de i riket pågående *geolo-*

INLEDNING

TILL

Bidrag till Sveriges officiella statistik. H, Kungl. Maj:ts befallningshavandes femårsberättelser, jämte Sammandrag för åren ... på Nådigaste befallning utarbetat och utgivet af Statistiska centralbyrån – Stockholm, 1863-1912.

Täckningsår: 1856/60-1901/05 = N.F., [1]-10.

Kungl. Maj:ts befallninghavande i Stockholms stad och i rikets 24 län avger underdåniga femårsberättelser av statistiskt innehåll.

Berättelserna består av två avdelningar.

Första avdelning består av följande rubriker:

- 1. Länets indelning och naturbeskaffenhet i allmänhet**
- 2. Innevånare**
- 3. Näringar**
- 4. Kommunikationsanstalter och varubyten**
- 5. Kameralförhållanden**
- 6. Politi.**

Andra avdelning är en tabellbilaga.

Statistiska centralbyrån samlar in och utger ett sammandrag för hela riket av samtliga femårsberättelsernas huvudsakliga innehåll.

Föregångare:

Kongl. maj:ts befallningshafvandes femårsberättelse för åren ... – Stockholm, 1823-1857.

Täckningsår: 1822-1851/55.

Innehållsförteckning.

	Sid.
Underdånig berättelse	1-20.
1. Länets indelning och naturbeskaffenhet i allmänhet.....	1.
2. Innevånare.....	4.
3. Näringarna.....	5.
4. Kommunikations-anstalter och varubyten.....	11.
5. Kameralförhållanden.....	15.
6. Politi.....	16.
Tabellbilagor	21-33.
Tab. N:o 1. Folkmängd.....	21.
Tab. N:is 2 o. 3. Jordbruk och Boskapsskötsel.....	22.
Tab. N:o 4. Skogshushållning.....	23.
Tab. N:o 5. Dödade rofdjur.....	23.
Tab. N:o 6. Af rofdjur dödade husdjur.....	23.
Tab. N:o 7 a. Grufvor, bergverk, bruk, fabriker och manufaktur- inrättningar, år 1870.....	24-25.
Tab. N:o 7 b. Handtverkerin år 1870.....	26.
Tab. N:o 8. Allmänna vägar, gästgifverin och skjutsning.....	26.
Tab. N:o 9 a. Sjöfart, år 1870.....	27.
Tab. N:o 9 b. Handlande och deras betjening, år 1870.....	27.
Tab. N:o 10. Hemman, jordområde och egendomar m.m., år 1870..	28.
Tab. N:o 11. Laga skiften åren 1866-1870.....	29.
Tab. N:o 12. Krono-uppbörden.....	30-31.
Tab. N:o 13. Sparbanker.....	32.
Tab. N:o 14. Fattigvården.....	33.

BIDRAG TILL
SVERIGES OFFICIELA STATISTIK.

III) Kongl. Maj:ts Befallningshafvandes femårsberättelser. Ny följd. 3.

ÅREN

1866—1870.

ELFSBORGS LÄN.

1. Länets indelning och naturbeskaffenhet i allmänhet.

Den tidsperiod, som denna berättelse omfattar, utgör en betydelsefull epok i detta läns historia. Till följd af dels de kommunikationsleder, som genom länets olika delar blifvit öppnade, och den derigenom föranledda stegring af verksamheten i alla riktningar, dels de betydliga sjösjänkning och aftappningar af inom länet befintliga sjöar, kärr och vattensjuka marker, hvarmedelst ej blott landvidder af många tusental tunnland på åtskilliga orter eröfrats åt plogen, men äfven frostländigheten i de redan förut odlade delarne förminskats, dels slutligen andra större odlingar samt det å jordens fullständigare afdikning och omsorgsfullare skötsel egnade arbete, har länet, som, hvad den ojemförligt största delen deraf angår, icke producerade tillräckligt spanmål för innevärnarnes eget behof, hastigt kommit i den ställning, att detsamma, i en högst väsentlig mån, deltagar i den export till utlandet, icke blott af spanmål, men äfven af kreatur och mejeri-produkter, hvaröfver vårt land i senare tider haft att glädja sig. Ifrån att tillföre hafva betraktats såsom en af landets fattigare delar, hvars innevärnare hufvudsakligen lifnärde sig af skogsafverkning och husslöjd jemte ett torftigt jordbruk, har länet öfvergått till företrädesvis jordbruksidkande, en öfvergång, så mycket nödvändigare, som de flerstädes redan förut hårdt medtagne och slutligen, genom småskogens afverkning och utskeppning, fullständigt sköflade skogarne, för en temligen lång framtid icke lemna utsigter till någon inkomst för innevärnarne. Om också länets naturbeskaffenhet icke må anses härigenom hafva undergått annan förändring än den icke så obetydliga, som åstadkommes genom jordens odling och en stegrad kultur, så har likväl länets och befolkningens karaktär väsentligen förändrats, i det att inom en icke obetydlig del af länet skogsbrukaren, kolaren, formannen eller den kringvandrande

gårdfarihandlanden förvandlats till idoga jordbrukare, och de, som fordom af detta yrke knappast förmådde lifnära sig, till producenter i en större skala, likasom den fordom nog råa husslöjden börjat utbilda sig till en tidens stegrade anspråk mera motsvarande industri. Likasom öfvergången från nomadlifvets boskapsskötsel och besäendet af tillfälligtvis upptagna, årligen omvexlande jordstycken till det fasta åkerbruket utgör det afgörande steget i odlingens historia, så är i landhushållningens öfvergången från det primitiva, otympliga, till det af vetenskapens ljus vägleda, af mekaniska krafter understödda och af kemien befordrade jordbruket, om också icke med den förra jemförlig, dock ett högst viktigt steg, hvilket förr eller senare medför en omgestaltning af landets yttre utseende, likasom det påskyndar utvecklingen af öfriga näringsgrenar, de der åter till följd af ömsesidig vaxelverkan bidraga till jordbruket. De ökade behof eller anspråk på komfort i fråga om bostäder och lefnadssätt, som en stigande civilisation medför, stegra den menckliga verksamheten och företagsamheten. Uppgiften blir då att genom spridande af bildning, insigter och slöjdskicklighet underlätta denna verksamhet, öka dess produktivitet till motsvarighet mot de stegrade behofven, och derjemte höja den moraliska kraft, som är ett oestergifligt vilkor för åstadkommande af den harmoni i den menckliga utvecklingen, som gör densamma värdig namn af civilisation, och i saknad hvaraf en ensidigt materiel utveckling och njutningslusta kunde medföra barbari.

Första vilkoret för en rationel utveckling af jordbruket är fullständig kännedom om jordmännens beskaffenhet. Med afseende härå hafva, medelst beviljade bidrag under tre år från länets begge hushållningssällskap, de i riket pågående *geolo-*

giska undersökningarna härstädes företagits, så att icke mindre än 13 blad af det Geologiska kartverket redan äro utgifna öfver delar af länet; nemligen bladen: Nr:is 20, benämndt Vårgårda, 21 Ulricehamn, 25 Sämsholm, 28 Borås, 33 Svenljunga, 41 Viskafors, 34 Åmål, 35 Baldernäs, 36 Vingershamn, 37 Uppered, 38 Degeberg, 39 Rådanefors, och 40 Venersborg. Dessa kartor med åtföljande utförliga beskrifningar äro för kändedomen om länets naturbeskaffenhet af högsta intresse, och innehålla i förening med de förut af Topografiska korpsen verkställda höjdmätningar hufvudsakligen hvad som i detta afseende kan sägas. Endast för att i viss mån förklara hvad som blifvit antydt må följande derutur anföras:

Länets så väl nordligaste som södra del utgöres af bergiga skogsbygder, hvilka i den norra, emot Norge gränsande delen närma sig naturen af fjäll samt på somliga trakter utbreda sig öfver större sammanhängande vidder, på andra äro mångfaldigt afbrutna af sjöar samt större och mindre dalar, hvilka tilltaga i vidd och omfång, till dess bergen, som småningom sänka sig vid midten af Dalsland, stadna, och en stor och bördig slätt vidtager sträckande sig ända till sjön Venern. Å denna slätt, som utgöres af *Sundals* och *Nordals* härad af Dalsland, enligt ordalagen i berättelsen »en oafbruten slättbygd, der endast mindre berghällar höja sig några få fot ur lerbädden, och der ögat knappast finner något större och mera framstående naturföremål att fästa sig vid»; samt *Väne* och den del af *Bjerke* härad i Vestergötland, utgöres jordmånen, liksom i Tössö socken af *Tössbo* härad, dels af sandblandad lermylla, dels af svartmylla på lerbotten och är af serdeles god beskaffenhet. Lager af »hvarfvig lera» förekomma flerstädes, så att, såsom orden lyda: »det ej är jordmånens fel, om jordbruket på Dal icke står i jemnhöjd med det i andra delar af riket».

Men äfven andra, hittills såsom skogsbygder eller mindre bördiga ansedda, trakter utmärkas såsom egande en god jordmån, serdeles i de nedre lager, hvilka af jordbrukaren icke nog beaktas, och om hvilkas förborgade skatter han ofta är i okunnighet. Sålunda innehålla berättelserna, att i »Valbo-dalen», det hittills såsom skogsbygd betraktade *Valbo* härad, jordmånen till en del, serdeles på sankare marker består af ypperlig åkerlera, hvilken, ehuru af mindre god beskaffenhet sträcker sig mot höjderna; och jordbruket har också i detta härad under senaste tiden tagit fart och till en del ombildat landets utseende. Svart lera med inneliggande skal af musslor och snäckor har anträffats flerstädes inom *Ódeborgs* och *Rys* socknar i den dalgång, i hvilken *Långholmens*, *Rådaneshöjns* och *Bollungens* vattendrag hafva sitt läge; äfvensom, ehuru i mindre betydliga lager, i *Gunnarsnäs*, i södra ändan af *Långholmen* nära vid *Hällans* skifferbrott. Dessa fynd skola blifva af värde för dessa traktors landbruk, som är i stort behof af kalk.

Äfven i fråga om de sydligare delarne af länet innehålla dessa berättelser för jordbrukaren värdefulla upplysningar. Vid en blick på kartan öfvertygas man visserligen om att i dessa delar, der bergen äro mindre höga och jemväl mindre genomgående eller sammanhängande, men åsar af rullstensgrus deremot upptaga en stor del af arealen, den lösa jorden mera består af sand eller fint grus. Men äfven här hafva för jordbrukaren viktiga upptäckter blifvit gjorda. »Marken, ehuru svår att odla, till följd af de ofantliga massor af sten, som först må-

ste uppbrutas, visar sig tacksam för odlarens möda och uthärdar märkvärdigt väl både torra och våta».

I *Marks* härad, hvarest finnes mindre sten, men jordmånen i allmänhet utgöres af sand, som likväl, till lycka för jordbrukaren, är lagrad på lätt åtkomlig glacial-lera, upptäcktes i *Häggåns* dalgång alltifrån *Kinnarumma kyrka* och trakterna kring *Frisjön* mäktiga lager af hvarfvig lera och hvarfvig *mergel*, söder ut till nämnda dalgångs förening med *Viskaån* nedanför *Kinna kyrka*, i vester och söder om hvilken dessa lager, som bekant är, utbreda sig med större sammanhang och mäktighet ända ned mot *Halländska* gränsen och göra, numera temligen allmänt använda, denna hittills fattiga trakt till en sädesrik bygd samt hafva enligt berättelsen »bidragit till de förvånande framsteg, jordbruket inom den sista tiden gjort i denna ort».

Likaledes är hvarfvig *mergel* funnen inom *Kinds* härad vid *Sämsjöns* och *Åsundens* stränder, rikhaltigast vid de norra stränderna af den senare, serdeles vid *Vassaredsvik* i *Tverreds* socken, samt vid *Näsboholm*; vidare i *Brunns* socken, och sydvest om *Marbäck*s by i *Marbäck*s socken, der kalkhalten hos *mergeln* uppskattats till 10—12 procent, samt i *Atraåns* hela dalgång äfven i *Redvägs* härad, der den stundom öfvergår till sandmergel, äfvensom vid *Ullasjön*. I *Ås* härad kring *sjön Magden*, *Klefva* och *Fenneslunda-sjöarne* samt *Hvarnumssjön* och i *Viskaåns* dalgång; samt i *Vedens* härad vid stränderna af *Viaredssjön* i *Sandhults* socken samt af *Öresjön* såsom vid *Sparrås*, *Slättröse*, m. fl. ställen.

I *Kullings* härad, norr och nordvest om *Stora Svältan*, vid *Säfveån*, hafva lager af hvarfvig *mergel* och *mergellera* upptäckts vanligtvis likväl djupt liggande. I *Sköfde*, *Hols*, och *Bälunge* samt *Lena* socknar stiger dock *mergeln* så nära dagsytan, att den med mycken fördel kan upptagas och här användas, helst den rådande jordmånen i denna ort består af sandjord, och bristen på kalk är serdeles kännbar. Frågan gäller således här att kunna med liten kostnad upptaga den djupt liggande *mergeln*.

Inom *Ås*, *Gäseneds* och *Redvägs* härad har påträffats, på 1, 2 till 3 fots djup, mer och mindre kalkhaltigt kross-stensgrus, stundom med ända till 12 procent kalkhalt, hvilket för jordbruket viktiga grusslag, redan i orten användt på mossodlingar, emedan man utan att känna dess kalkhalt, märkte dess välgörande verkningar, ehuru ovetande om orsaken, kan, med insigt begagnadt, kraftigt bidra till ökande af jordens bördighet. Också har i dessa orter, och serskildt inom *Gäsened*, hittills känt för sin fattigdom, såsom innefattande de sorgligt ryktbara svältorna, jordbruket till följd äfven af *Lidaåns* sänkning gjort betydliga framsteg och en omtänksam hushållning börjat utbreda sig, som riktat befolkningen. Detsamma skall inom kort blifva förhållandet i *Bollebygdssdalen*, der skogsbruket hittills nästan uteslutande sysselsatt befolkningen, men, sedan skogarne numera blifvit afverkade, densamma måste vända sig åt jordbruket. Lyckligtvis hafva, äfven i denna dalgång, *mergellager* blifvit upptäckta, liggande ända upp i dagen och således lätt åtkomliga. Ännu äro de likväl, med ett enda undantag för *Erikstorp*, obegagnade. Utom i åbrädden, der *mergeln* vid lågt vattenstånd lätt åtkommes, finnes vid *Holmen*, *Stenaskjum* m. fl. ställen mäktiga *mergellager*, hvilka, endast till följd af den oförlätligaste försumlighet, kunnat lemnas obegagnade.

Jemväl i fråga om *jordens beståndsdelar*: af lerjord, kalkjord, talk, kali och den för jordbrukaren så viktiga fosforsyran inne-

hålla dessa berättelser viktiga upplysningar genom de deri meddelade jordanalyser, som flerstädes blifvit tagna, och för jordbrukaren innebära en uppmaning att uppmärksamt undersöka sin jord och förskaffa densamma behöfiga näringsämnen.

Rörande *bergsformationerna* i länets olika delar innehålla berättelserna äfvenledes rikhaltiga upplysningar. Undersökningarna gifva icke anledning att antaga tillvaron af några betydligare malmledningar, som serdeles på Dal, tid efter annan, flerfaldiga gånger eftersökts. Ännu under de senaste åren hafva vid Knallens grufvor i Ånimskogs socken betydliga uppfordringar skett, men resultatet af smältningarna hafva icke ansetts fullt tillfredsställande. De å Dalsland befintliga redan begagnade lager af skiffer och tågsten äro mäktiga och kunna i händelse jernvägsförbindelse komma till stånd bearbetas i större skala.

Då dessa geologiska kartor med åtföljande berättelser ännu icke blifvit allmänna spridda, har all den nytta, som genom ett uppmärksamt studerande af desamma kan hemtas, ej ännu blifvit vunnit; men i den mån jordbrukaren lär sig att rätt begagna de upplysningar, de innehålla, samt bruket af mergeln, hvilken hittills varit okänd i denna ort, blir mera allmänt, skola de lager deraf, som enligt dessa undersökningar inom länet finnas, nogare eftersökas och användas till jordbrukets förkofran.

Skogarne äro i allmänhet hårdt medtagne, och de många »fjällen», den i allmänhet vedertagna benämningen på de högre bergsarnas, till den allra största delen kala. Enahanda är förhållandet, icke blott med de ödsliga ljunmarker, som under benämningen »svältorna» utgöra en del af Kullings och Gäseneds härad, och med hvilka, om skogsförödelser, svedjandet och ljunbränningen ohejdade fått fortgå, betydliga sträckor af landet snart skulle blifvit jernförliga.

Af länets *areal*, utgörande 103 qv.-mil fast land, är, på sätt redan blifvit anmärkt, den ojämförligt största delen, såsom varande dels bergig, dels betäckt med tjocka lager af stenar på ett underlag af grus eller sand, af naturen ämnad för skogshushållning, och det är endast den konsekvent genom århundraden fullföljda förödelser, som förmått utrota de rikedomar af skog hvarmed naturen hade försett landet.

Länet indelas af naturen i Dalsland och Vestgötadelen. Den senare delens gräns emot det tillstötande Skaraborgs län, som på ett afstånd af endast en mil närmar sig Venersborg, utgör ett af bevisen på de olämpligheter i *länsindelningen*, hvaröfver klagan höres, och hvaraf olägenheterna tidt och ofta förspörjas. Bland dessa må nämnas: att vid den numera lifliga förbindelse, som till följd af jernvägsanläggningar eger rum mellan Venersborg och den angränsande delen af Skaraborgs län, fordringsegare i Venersborg, för utbekommande af sin rätt hos en gäldenär, med hvilken, såsom boende invid staden, han är i stundlig förbindelse, måste vända sig till ett Landshöfdingembete på ett afstånd af elfva mil, hvilket menligt inverkar på rörelsen; att, vid inträffande sjukdomsfall, patienter från Skaraborgs län tidt och ofta ankomma till Venersborgs länslasarett, hvarifrån de, med afseende på nödvändigheten af en snar vård, icke kunna afvisas m. m.

Den från forna tider bestående delningen af länet, i ekonomiskt afseende, emellan de industriidkande s. k. sju häraden, eller den södra delen af länet, och den öfriga eller s. k. norra delen, med afseende å hvilken fördelningen af länets tvenne Hushållningssällskap jemväl tillkommit, fortfar ännu; och ehuru

jernvägsförbindelsen emellan dessa länets begge delar väsentligen minskat den skiljemur, som det långa afståndet dem emellan tillföre åstadkommit, och undanröjt yrkandena på bildandet af ett serskildt län för den södra delen, samt jordbrukets tillväxt i denna del af länet i någon mån minskat egendomligheterna i näringslivet derstädes, så förblifva likväl förhållandena i flere afseenden olika. Obestriddt är också att, med afseende å den lifliga förbindelsen emellan Göteborg och den nämnda stad angränsande del af Elfsborgs län, någon jemkning i länsindelningen äfven här vore af nöden, helst det med rörelsen alltmäta stigande behovet af embetsmyndigheternas mellankomst för befolkningen gör önskvärdt att hafva dessa på nära håll.

Beträffande den *administrativa indelningen* af länet åberopas hvad den senast utgifna berättelsen derom innehåller. Någon vidare förändring i detta afseende har icke egt rum, än att jemlikt Kongl. Maj:ts nådiga bref den 31 Maj 1867, Kullings härad fördelats i tvenne *länsmansdistrikt*, af hvilka det ena består af Herrljunga, Algutstorps och Lena pastorat, innefattande Herrljunga, Tarsleds, Remmeneds, Föleneds, Eggvena, Algutstorps, Häreneds, Sköfde, Bråtensby, Landa, Tumberg, Lena, Bergstena, Fullestads och Långareds socknar; och det andra, omfattande Hols och Alingsås pastorat, består af Hols, Siene, Horla, Alingsås landsförsamling, Rödeneds, Bälinge, Ödenäs och Hemsjö socknar samt Norska Skogsbygds socken, hvilken i ecklesiastikt hänseende tillhör Norunga pastorat i Gäseneds härad.

De sex fögderin, som länet omfattar, äro således numera delade i 29 länsmansdistrikt. Till afhjelpande af de olägenheter, som härröra af de i nämnda berättelse omförmälda skiljaktigheter emellan den *administrativa indelningen* af länet samt den *judiciela* och *kyrkliga*, i afseende å hvilka någon vidare förändring sedan senaste berättelsen icke egt rum, har Kongl. Maj:t genom nådigt bref den 5 April 1871 medgifvit: att hemmanen $\frac{1}{2}$ mantal Bräckan, $\frac{1}{2}$ mantal Brene, 1 mantal Gundbjörbyn, $\frac{1}{8}$ mantal Ulfpassbo, 1 mantal Hugeryr, $\frac{1}{4}$ mantal Rud och 1 mantal Åkerud med Ringlanda, tillsammans $4\frac{3}{8}$ mantal samt hemmanen 1 mantal Ammeliden, 1 mantal Fjella Östre, $\frac{1}{8}$ mantal Furuved Lilla, 1 mantal Hålebacka, $\frac{1}{4}$ mantal Kjexbo, 1 mantal Lommelanda, 1 mantal Liden med Solliden, $\frac{1}{8}$ mantal Tovaldsrud, $\frac{1}{4}$ mantal Fårängen och $\frac{5}{8}$ mantal Lund, tillsammans $6\frac{3}{8}$ mantal, i kyrkligt hänseende hörande, sistnämnde $6\frac{3}{8}$ mantal till Lerdals socken och öfriga $4\frac{3}{8}$ mantal till Roggårds socken af Valbo härad, men i civilt hänseende lydande, hemmanen Bräckan, Brene, Gundbjörbyn och Ulfpassbo till Rölunda socken och samtliga öfriga hemmanen till Gesäters socken af Vedbo härad, må från Vedbo till Valbo härad öfverflyttas; samt

öfriga i senaste berättelsen omförmälda flere skiljaktigheter emellan den *administrativa indelningen* samt den *judiciela* och *ecklesiastika* fortfara ännu, beroende hufvudsakligen på egarne sjelfva, sedan Kongl. Maj:t, enligt Chefens för Civil-Departementet cirkulär den 26 Mars 1859, funnit dess Befallningshafvandes underdåniga hemställan om en allmän och samtidig omreglering efter den nuvarande *ecklesiastika indelningen* böra förfalla. Utan bifall af menigheterna kan således förändringen ej ske, hvarföre önskligt vore, att desse sjelfve derom väckte fråga; och har Eders Kongl. Maj:ts Befallningshafvande härom erinrat genom uppmaning till vederbörande att derom göra hemställan.

2. Innevånare.

Tab. No 1. *Folkmängden*, som vid slutet af år 1865 enligt mantalslängden utgjorde 278,382 och enligt husförhörslängderna 279,153, tillväxte under de första åren af femårsperioden, eller under året 1866 till 280,507, och år 1867 till 282,258. Tillökningen minskades under missväxtåret 1868, så att hela folkmängden detta år utgjorde 282,546, men nedgick under det svåra året 1869 ända till 279,537 och 1870 till 279,233, allt enligt husförhörslängderna. Enligt mantalslängderna åter är folkmängden alltid något mindre och utgjorde sistnämnda år 278,805, hvilken olikhet förklaras deraf, att personer, oaktadt de i verkligheten afflyttat från en församling till en annan, icke uttagit utflyttningsattest och följaktligen kvarstå i kyrkoböckerna. Anledningen till *minskningen*, som ehuru jemförelsevis mindre än i andra län likväl måste väcka bekymmer, är endast och allenast att tillskrifva missväxtåren 1867 och 1868 samt de för industrien missgynnande konjunkturen under detta årtionde, som föranledde dels utvandringar, såväl till Amerika som till Norge och Tyskland, äfvensom inom landet till Halland och Skåne för att söka arbetsförtjenst; dels äfven sjuklighet, dels minskadt antal *äktenskap*. Antalet af dessa, som under år 1866 utgjorde 1,698 och 1867, 1,651, nedgick nemligen under år 1868 till 1,496 och 1869 till 1,439 samt 1870 till 1,502, under det att antalet af genom dödsfall upplösta äktenskap, som under de öfriga åren vexlade emellan 1,200 och 1,500, 1869 uppgick till 1,792 samt antalet *barnaföderskor*, som 1866 utgjorde 9,098 och 1867: 8,769, nedgick: 1868 till 7,796, och 1869 till 7,717. Minskningen är starkast inom Marks härad, der, till följd af begge ofvannämnda samverkande förhållanden, nöden varit störst.

Häraf visar sig i hvilken grad befolkningen i vissa delar af landet vid inträffande missgynnande förhållanden ännu vidkännes brist, och huru viktigt det är att genom beredande af nya näringskällor söka motverka densamma.

Oaktadt ofvannämnda missväxtår, hvilka i betydlig mån nedsatte tillgångarne, har under den senaste tiden *befolkningens villkor* i ekonomiskt hänseende på det hela högst betydlig förbättrats, icke blott i fråga om födoämnen, der hafren hittills allmänt nästan uteslutande utgjort brödfödan, men rågen numera intagit ett väsentligt rum, utan äfven i fråga om bostäder, komfort och njutningar. Möjligen har till och med i sistnämnda hänseende anspråken gått längre än önskligt varit, hvartill i väsentlig mån bidragit den mängd af handlande, som till följd af de i senaste tider utgifna författningar nedsatt sig på landsbygden, och der på allt sätt söka att på kredit utmångla sina varor, förnämligast njutningsmedel. Obestriddligen har denna hastigt tillkomna mängd af landthandlande, hvaraf i åtskilliga äfven smärre socknar finnas flere, och inom ett härad, Kinds, icke mindre än 159 stycken, bidragit att stegra njutningsbegäret och medtaga tillgångarne hos den befolkning, som för sin utkomst är beroende af arbete för dagen.

Denna befolkning, serdeles talrik i Marks härad, hvarest väfnadsindustrien till någon del framkallat densamma, men äfven i andra härad, till exempel Kind, der denna industri ehuru i mindre mån bedrifves såsom *binäring*, äfvensom i åtskilliga trakter af Dalsland, hvarest på utmarkerna uppförts en mängd

backstugor med endast en högst obetydlig potatistäppa, kan visserligen väcka bekymmer med afseende på framtiden, helst jordbruket, i synnerhet vid inträffande mindre goda skördar, icke kan lemna arbetsförtjenst åt denna mängd af människor, och, till följd af skogarnes aftagande, samt, hvad Dalsland angår, nedläggandet af åtskilliga derstädes befintliga jernbruk, den arbetsförtjenst upphört, som bereds genom sistberörde näringsgrenar. Det är endast genom ökad arbete vid jordbruket, införande af andra näringsgrenar samt folkets inöfvande till slöjdskicklighet, hvilken serdeles hvad angår Dalsland hos befolkningen saknas, som olyckor och brist för denna befolkning kunna afvärjas samt derjemte den utvandringslusta stäffas, som eljest hotar att fortfarande minska befolkningen, och som, ehuru den inom länet ej antagit större dimensioner, likväl bör uppmärksammas. Genom de i åtskilliga orter, till följd af förbättrade kommunikationsanstalter, skedda fabriksanläggningar, hvarom i det följande vidare skall förmälas, är likväl till en del arbetslösheten för närvarande afhulpen, och i den mån företagsamheten ökas blir detta ännu mera fallet. Vårt land, rikt på vattenfall och på råämnen för fabriker, erbjuder i mängd tillfällen till anläggning deraf. Men folket måste dertill bildas. Denna för länet ytterst viktiga fråga skall i det följande vidare behandlas.

Af befolkningen utgöres icke allenast den allra största delen, men äfven en jemförelsevis större del än sannolikt inom rikets flesta län, af *allmoge*, bland hvilken många genom företredesvis industriell företagsamhet bragt sig upp till välstånd, och en del jemväl till en betydlig förmögenhet. Af större jordpossessioner finnas inom länet ytterst få. En allmän bildning är temligen allmänt spridd, jemförelsevis likväl mindre i länets sydligaste och nordligaste delar, såsom aflägsna från kommunikationer. Företagsamhet och en temligen liflig spekulationsanda äro, åtminstone i de industriidkande distrikten, allmänt rådande. Vid sådant förhållande är undervisning i slöjd för befolkningen af synnerlig vikt och frukterna deraf böra ej kunna uteblifva.

Beträffande *sedligheten* är tillståndet inom länet i allmänhet godt. Gröfre förbrytelser, hvaraf tillföre antalet var serdeles stort, hafva minskats och sederna i allmänhet förmildrats.

I fråga om förhållandet emellan könen, angifver antalet af oäkta barn i förhållande till äkta, att tillståndet inom länet är jemförelsevis godt. Under år 1866 föddes 8,341 äkta barn och 594 oäkta; 1867: 7,975 äkta och 604 oäkta; 1868: 7,157 äkta och 486 oäkta; 1869: 7,080 äkta och 506 oäkta, samt 1870: 6,911 äkta och 498 oäkta.

Fyllerilasten är, om man afser allmogen i deras hem, i bestämmdt aftagande. Vid samlingsställen, såsom i städerna, vid vissa större jernvägsstationer m. m., visar den sig deremot fortfarande ofta, och oaktadt de bemödanden, som göras till dess förekommande genom ändamålsenligt ordnande af utskänknings- och minuteringsrörelsen, förekomma ofta exempel af denna sorgliga last, som, så länge den nuvarande lagstiftningen gäller, enligt hvilken 15 kannor anses såsom parti, samt handel om ett sådant parti kan ske genom tillskott af flere personer, svårigen kan utrotas.

De *skismatiska rörelser*, hvarom i föregående berättelse förmåls, hafva till större delen afstannat. Mormonismen kan numera icke berömma sig af många anhängare inom länet, sedan ett antal af 80 å 100 personer, som omfattat denna lära, miss-tröstande om dess utveckling här, begifvit sig till Amerika.

Eders Kongl. Maj:ts Befallningshafvande har, med uppmärksamt iakttagande af dessa rörelser, gjort sig till regel att icke, annat än i högsta nödfall, deri ingripa, enär hvarje bemödande af den offentliga magten att hämmande inverka på desamma motverkar det afsedda ändamålet. Folkets lugna och i allmänhet oförvillade omdöme låter sig icke i längden vilseledas af de be-drägerin, som oftast begagna religionen till täckmantel. Den stigande upplysningen har också i sin mån bidragit att skingra dimmorna. De sekteriska rörelserna finnas också i allmänhet endast i de aflägsnaste trakter inom länet, nemligen dels Kinds, dels norra delen af Vedbo härad, der de underhållas af kring-

vandrande kolportörer, af hvilka några ankomma från Norge och der den genom lättare kommunikationer befordrade bildningen icke motverkar dem.

Sockenbibliotek finnas flerstädes; inom Vedbo fögderi inom alla församlingar, och begagnas i allmänhet flitigt.

Den frivilliga *folkbeväpningen* har inom länet fortfarande anhängare; och ehuru inom vissa orter ifvern något svalnat, samt några af de bildade föreningarna blifvit upplösta, fortfara ännu följande skarpskytteföreningar: 1:o Norra Dals; 2:o Venersborgs; 3:o Trollhättans; 4:o Alingsås; 5:o Borås; 6:o Vings och Hällstads socknars; 7:o Gäseneds härads; 8:o Bollebygds d:o; 9:o Ulricehamns; 10:o Böne pastorats; 11:o Hässna samt 12:o Norra Kinds.

Bland dessa hafva likväl Norra Dals, Gäseneds och Bollebygds föreningar icke fullgjort stadgade vilkor, så att de kunnat komma i åtnjutande af beviljade anslag.

3. Näringarna.

A) *Jordbruket* har, på sätt i det föregående blifvit yttradt, gjort betydliga framsteg. Vexelbruket är på alla jämförelsevis något större possessioner, om t. ex. ett halft eller ett helt mantal eller derutöfver, allmänneligen antaget och vinner alltmera insteg jemväl bland de mindre jordbrukarne. I de mera sädesproducerande delarne af länet användes företrädesvis det sjuåriga vexelbruket, någon gång omvexlande med tredingsbruket. I de sydliga delarne af länet åter, der tillgången på bördig åkerjord är jämförelsevis mindre, nyttjas ännu föga träde, men efter potatis en slags senråg, äfvensom vårråg blandad med hafre. Odlingen af detta *sädeslag*, ehuru i allmänhet vida öfverstigande den af de öfriga, lemnar likväl småningom, i den mån densamma åt den obemedlade jordbrukaren bereder det för bedrivande af ett bättre jordbruk erforderliga kapital, något rum för odlingen af råg och till en del hvete, äfvensom af foderväxter. Bruket af midsommarsråg, hvaraf gräset om hösten användes till kreaturen, har först på senare åren börjat.

I de sydligare delarne af länet, der jordmånen till öfvervägande delen består af sand, odlas mycket *potatis*, hvilken afsättes till brännerien. I dalgångarne, ej mindre Göta elfs floddal, än Viskaåns samt Åtraåns, der jordmånen i allmänhet är ypperlig, skötes jorden ganska väl, och produktionen derstädes jemväl af korn, hvete, ärter och bönor, dessa senare egentligen endast i Flundre och Ale härad, samt till en mindre del i Väne härad, är stark; mindre inom en del af Sundals härad, der jordmånen likaledes är god, men tillfälliga förhållanden något tillbakahållit jordbrukets tidsenliga utveckling. Odlingen af *rotfrukter* för ladugårdens behof nemligen rofvor och morötter, allmänt vedertagen å alla större jordbruk, vidtages äfven af de mindre jordegarne. *Hvitbetor* för sockertillverkning odlas ännu icke.

Linodlingen bedrivs fortfarande såsom näringsgren hufvudsakligen endast inom Marks härad. Odlingen af denna växt inom öfriga delar af länet afser förnämligast husbehovet. Linskäktor för linets beredande efter norrländsk metod äro på åtskilliga ställen anlagda, bland hvilka å de vid Lindås i Väne och Stigen i Valbo härad något större tillverkning egt rum.

Bruket af *gödningsmedel* och i första rummet kalk, hvarpå jorden i en stor del af länet lider brist, har betydligt tilltagit, i den mån kommunikationsanstalterna möjliggöra dess transporterande. Detta gäller bland andra Vedbo härad, som genom Dalslands kanal numera kan få dessa för jordbrukets utveckling oundgängliga medel sig tillförda. Jemväl bruket af andra artificiella gödningsämnen har tilltagit, och i den mån erfarenheten ådagalägger behofvet af jordens fullständigare afdikning, börjar allmogen alltmera vinnlägga sig derom, likasom i allmänhet om ett mera intensivt jordbruk; hvarjemte ändamålsenligare *åkerbruksredskap* mera allmänligen vedertagas.

De begge inom länet befintliga *landtbruksskolorna*, af hvilka den för norra delen af länet blifvit förflyttad från Vestergården till Kilanda säteri i Ale härad, och den för södra delen till Höckerums säteri i Ås härad, skötas väl och bidraga i sin mån till spridande af insigter i jordbruket. Såsom följd häraf öfverstiger, på sätt i det föregående blifvit nämndt, sädesproduktionen vida konsumtionen, med undantag tilläfvventyrs endast för Marks härad, ifrån hvars södra delar likväl högst betydligt spanmål afsättes på Varberg.

Med undantag för missväxtåren 1867 och 1868 anses *höst-såden* i allmänhet hafva gifvit från 7:de till 10:de kornet och *vårsåden* 5:te å 6:te.

Till följd af de förbättrade kommunikationerna rätta sig *spanmålsprisen* i de orter, som af jernvägarne genomskäras eller gränsa till afsättningsorterna, i allmänhet efter de i landet allmänt gällande pris. I de orter, som sakna jernvägar eller äro mera aflägsne från afsättningsorter, såsom Vedbo fögderi af Dalsland samt Marks och till en del Kinds härad af Vestergötland, hafva prisen utgjort, i Vedbo: för hvete, från 3,33 till 4,50; för råg: från 2,50 till 3,50; för korn: från 2 till 2,50; för hafre: från 1,33 till 1,67 samt för ärter: från 3 till 3,87 per kub.fot; och i Mark och Kind: för hvete: från 3,30 till omkring 4; för råg: från 2,50 till 3,25; för korn: från 2,50 till 3 och för hafre: från 1,30 till 1,70 per kub.fot.

Tab. N:is 2 o. 3. Angående arealen af den odlade jorden m. fl. statistiska förhållanden inhemtas vidare upplysning af bifogade tabellen N:is 2 och 3.

Betydliga *landvinningar* hafva erhållits genom de förr omnämnda större *sjösenkningar*, hvilka, till en del under föregående femårsperiod påbörjade, numera blifvit fulländade och till hvilka statsunderstöd beviljats. Dessa äro:

Sänkningen af:

1:o) *Hästefjorden* i Frendefors socken af Sundals härad, hvarigenom öfver 6,000 tunnland gjorts fruktbärande, och till hvars utförande af allmänna medel erhållits ett lån å 100,000 r:dr;

2:o) *Nären- och Kättsjön* i Holms socken af Nordals härad, med statslån af 6,000 r:dr, hvarigenom vunnits 500 tunnland;

3:o) *Starlanda mader* i Roggårds socken af Valbo härad samt Rölanda, Ödskölds och Eds socknar i Vedbo härad, med statslån af 28,860 r:dr, och hvarigenom omkring 2,000 tunnland blifvit förvärfvade;

4:o) *Däfveruds sank mader* i Ertemarks socken af Vedbo härad med statslån af 1,900 r:dr;

5:o) *Sjön Ömren* i Ås härad med statslån af 14,700 r:dr, hvarigenom vunnits 2,000 tunnland;

6:o) *Simmisjö med flere sjöar och tillgränsande mader* i Långhems, Månstads och Ullasjö socknar, i Kinds härad, med statslån af 18,340 r:dr, hvarigenom 1,082 tunnland bördig jord blifvit förvärfvade;

7:o) *Ingestorps mader* i Långhems socken, hvarigenom vunnits omkring 300 tunnland och till hvars utförande af allmänna medel erhållits dels lån af 3,600 r:dr och dels anslag af 900 r:dr;

8:o) *Hudeneds mader* i Hudeneds socken af Kullings härad med statslån af 24,750 r:dr;

9:o) *Björstorps, Sverkilstorps och Vimle mader* i Säms och Sköfveneds socken, med statslån af 5,000 r:dr; samt

10:o) *Lidaån* i Alboga, Broddarps och Eriksbergs socknar begge i Gäseneds härad. Genom dessa trenne sjösenkningar hafva vunnits omkring 2,000 tunnland odlingsbar jord;

11:o) *Sjön Åsunden* i Redvägs och Kinds härad, hvarigenom vunnits 1,800 tunnland jord;

12:o) *Sjöarne Kalfven och Fegen* i Kinds härad med statslån af 34,700 r:dr; och hvarigenom 1,500 tunnland blifva fruktbärande;

13:o) *Sjön Veselången* i Marks härad med dels statslån af 40,000 r:dr, samt dels anslag af 10,000 r:dr; och hvarigenom 3 å 4,000 tunnland blifvit förvärfvade, samt

14:o) *Örsjön, Gårdsjön, Vingsjön, Ångsjön, Bredsjön, Kroksjön och Lillesjön* samt utdikning af *Vångs, Härna* och *Vings mader* inom Ås och Redvägs härad, hvartill ett statsanslag af 29,000 r:dr erhållits och genom hvilket arbete, som ännu ej blifvit utfördt, vinnes en betydlig jordareal, som ej till beloppet närmare kan bestämmas.

B) Boskapsskötseln. Till följd af den minskning i kreatursantal, hvartill missväxtåren 1867 och 1868 nödgade jordbrukaren, hafva kreatursprisen under de påföljande goda åren betydligt stigit, hvartill den alltmärka ökade afsättningen deraf, dels på Norge, dels på England i sin mån bidragit. Med anledning häraf, och sedan genom de medelst Hushållningssällskapets försorg i orterne anlagda distriktmejerin, insigt i mejerihand-

teringen blifvit mera spridd, och samtidigt härmed prisen på ladugårdsalster till följd af exporten på utlandet stegrats, har denna näringsgren under senaste åren fått nytt lif och mera än hittills ådragit sig allmogens uppmärksamhet.

Angående *kreaturens antal* vid slutet af år 1870 upplyser tabellen N:is 2 och 3.

Ofvannämnda *distriktmejerin*, för anläggande hvaraf norra Hushållningssällskapet årligen lemnar låneunderstöd till belopp af 10,000 r:dr, med 2,000 för hvarje, äro inrättade vid Kroksfors i Örs socken samt Sörbyn å Vässby egor i Holms socken, begge af Nordals härad; vid hvilket sistnämnda under året inköpts 105,000 kannor mjölk och tillverkats 40,000 skålp. ost; vid Aletorp i Tunhems socken, samt Åsaka Stom, begge i Väne samt vid Kalfhed Kronogård i Flundre härad.

Bland de egendomar, å hvilka *mejerin* af jordegarna äro inrättade eller under inrättning, må nämnas: Baldersnäs, Löfås och Vestergården på Dalsland, Lindås i Väne härad, hvars produkter ådragit sig allmännare uppmärksamhet, Hede under Kobergs säteri i Bjerke härad, Kilanda i Ale härad och Torp i Kullings härad m. fl., hvarförutan i Venersborgs stad förberedas större mejerianläggningar.

Å de af vestra Sveriges Hushållningssällskap föranstaltade *kreatursutställningar* i Göteborg hafva länets brukare uppträdt med vackra prof på kreatur, och i *exporten* af dessa på England deltagit länet i så betydlig proportion, att en större del af de exporterade djuren härifrån, serdeles från den södra delen af länet ankommit. En icke obetydlig del af dessa sålunda exporterade kreatur inköpas från Småland och Kinds härad till Mark och andra orter, hvarifrån de sedermera afföras till utskjepningsorten. Äfven på Dal, der kreatursskötseln hittills helt och hållet försumrats, har mer omsorg deråt egnats, hvartill i väsentlig mån bidrager den ökade afsättningen af kreatur och mejeriprodukter på Norge, till hvilket land ladugårdsprodukterna afhentas genom kringresande uppköpare. En direkt jernvägsförbindelse mellan nämnde land och Dalsland skulle underlätta afsättningen af dessa varor och kan anses såsom vilkoret icke blott för ladugårdsskötselns fullständiga utveckling i denna landsort, utan för bibehållandet af handelsförbindelsen med Norge, hvilken i brist af direkt jernväg drager sig åt stambanan genom Vermland. Sedan till följd af de stegrade prisen jordbrukaren kommit i erfarenhet af att hafren med fördel kan användas på kreaturen, skall utan tvifvel ladugårdsskötseln vidare utvecklas inom denna landsort, som deraf är mäktig.

Från de *stamholländerin*, som tillföre underhållits, dels genom statens försorg vid Nolhaga, dels genom Hushållningssällskapen å flere ställen inom länet, hvilka alla likväl nu upphört, äfvensom från de större egendomar, till hvilka ädlare kreatur blifvit införda, företrädesvis Koberg, Nygård, Baldersnäs m. fl., hafva bättre kreatursraser blifvit spridda, ehuru företrädesvis den gamla landtrasen är allmän, om också flerstades förbättrad genom kroasering, hvilket tilläfventyrs också är den bästa utvägen att höja ladugårdarne, enär korna af denna ras väl skötta, anses mjölkgifvande.

Hittills är det företrädesvis nötkreaturen, som utgjort föremål för uppmärksamheten, men äfven *fårskötseln* har vunnit anhängare och schäferiet på Kilanda i Ale härad intager vid kreatursexpositionerna ett framstående rum.

Äfven vid Ellenö på Dal finnes ett mindre *schäferi*. Vid begge dessa schäferin äro bättre färaser införda; vid det på Kilanda af Southdowns, vid Ellenö af Cotswolds-ras, hvilka småningom spridas bland allmogen.

För *hästafvelns* befrämjande äro, utom de från Strömsholm utsända hingstar, hvilka varit stationerade, för norra delen af länet i Venersborg och för den södra delen å olika egendomar, genom Norra Hushållningssällskapets försorg inköpta 5 hingstar af norsk ras, hvilka varit stationerade: en på Rånnum i Väne härad, en på Kalltorp i Bjerke härad, en på Hjelmared i Kullings härad, en på Vestergården i Sundals härad och en på Öjared i Vätö härad.

Tab. N:o 4. C) Skogshushållning. Af de 775,000 tunnland *skogsmark*, som för någon tid tillbaka vid en approximativ beräkning ansågos skogbärande, förtjenar utan tvifvel den större delen numera icke detta namn. Kronan tillhöriga skogar, eller *kronoparker*, äro:

Halle- och Hunneberg med.....	12,729	tunnl.,	
Edsmären med.....	2,900	»	
Veden med.....	850	»	
Stora Svältan med.....	1,079	»	0,4 kappl.
Lilla Svältan med.....	564	»	12,1 » samt
den numera till Kronan åter- vunna kronoallmänningen Tren- ningshult med	1,408	»	18,1 »

eller tillsammans 19,530 tunnland. 30,6 kappl.

Häradsallmänningar, som skötas forstmässigt äro:

Allmänningen <i>Brevikshult</i> om.....	3,670	tunnland,	
tillhörig Kullings härad, samt			
<i>Kuleskog med Risveden</i> , tillhörande Bjerke härad	1,273	»	

eller tillsammans 4,943 tunnland.

De boställen samt fromma stiftelser inom länet tillhöriga skogar äro approximativt beräknade till omkring 50,000 tunnland, hvaraf endast några få blifvit för ordnad skogsvård inledade. Arealen af de skogar, som skötas forstmässigt, är således jemförelsevis ytterst ringa, helst bland enskilde endast några få egnat sig åt skogens vård.

Med afseende härå och då, med undantag af den ofvannämnda slättbygden, hela länet består af större och mindre dalgångar, omgifna af ofvannämnda fjäll, eller ock mera omfattande bergåsar, hvilka, serdeles i norra delen af länet eller Dalsland mot Norska gränsen, äro höga, men äfven i den södra delen af länet äro af betydighet, har Länsstyrelsens ofärliga omsorg varit att småningom söka verka till allmänna skogsodling för att såmedelst om möjligt en gång återgifva de nakna höjderna eller åsarne den beklädnad af skog, som, jemte det den i framtiden kan bereda kommande släkten någon inkomst af dessa nu alldeles onyttiga marker, tillika kan gifva ett välbehöfvt skydd emot de förhärjande stormarna och förmildra klimatet. Men framgången af denna uppgift, som, då lagstiftningen icke vågat ingripa, beror endast och allenast af den enskilda omtänksamheten, eller till och med stundom fosterlandskärleken, är tvifvelaktig och för vissa serdeles långsam. Ett länge, under tiotal, kanske hundratal af år fortsatt arbete erfordras för att ersätta hvad menniskan, glömsk af sina förbindelser emot det land, der hon lefver, lättsinnigt eller sniket förödt; om ens, hvad de höga fjällen angår, dessa förödelse kunna godtgöras. De geologiska berättelserna innehålla härom följande nedslående meddelande:

»Ingen skogsodling kan återställa den forna växtligheten der, hvarest det tunna jordlager, som utgjorde dess fäste, blifvit bortbrändt, eller af regn och blåst bortfördt, och de kala berg-hällarne blott återstå, väntande på en ny istid för att åter kunna blifva fruktbarande».

Emellertid har intet blifvit försummadt. Till följd af de genom kronobetjeningen tidt och ofta anställda åtal har svedjandet och ljungränningen, hvarigenom, då den periodiskt förnyades, den ringa matjorden fullständigt utrotades, upphört; och föredömet af statens skogsplanteringar på Svältorna, som omsorgsfullt skötas, hafva manat till efterföljd. De premier, hvilka af Landstinget och länets begge Hushållningssällskap utdelas för insamling af skogsfrö, som kostnadsfritt utdelas till mindre jordegare, hvilka beså sina skogsmarker, hafva också bidragit dertill, att skogsodling i trakten af Svältorna kan sägas påbegynt, jemväl bland allmogen.

I Starrkärrs socken, Ale härad, har bildat sig en förening för *skogssådd*, hvartill utmark upplåtits från pastorsbostället. I Bergjums socken, Vätö härad har uppstått ett planterings-sällskap såväl för skogssådd på bergen som för trädgårdsplantering. På Rågård i Angereds socken uppväxer på bergen furuskog efter utsådda frön. Å Attorp har under de sista åren en omfattande skogssådd blifvit verkställd. Å Herrljunga prestgårds egor har ett berg blifvit till större delen skogbesådt genom subskription af dertill erforderliga medel. Å egendomarne Vårgårda och Torp hafva plantskolor för skogsträn blifvit anlagda, framställningar hafva också gjorts till ordföranderne i kommunalstämmorna om vidtagande af åtgärder för besående af de kala utmarkerna i dessa trakter. Äfven på Dalsland, i Bäcke och Ödskölds socknar, på de likaledes ljungeväxta Ödskölds moar, är skogssådd verkställd, och underhandlingar med jordegare bland allmogen inledda om dess vidare utsträckning.

Hvilket inflytande på växtligheten utöfvas af det skydd, som skogen lemna, upplyses också af de geologiska berättelserna, som omförmåla skilnaden emellan de trakter af Dalslands slättbygd, der stormkappor af växande skog ännu finnas mot de från Venern kommande vindarne, och dem, der intet skydd finnes mot dessas våldsamma inverkan.

Sedan, uppå framställning af Eders Kongl. Maj:ts Befallningshafvande, Skogsstyrelsen tagit åtskilliga till civilstaten hörande boställens skogar under förvaltning, och hemställen derom jemväl blifvit gjord af Vestgöta-Dals regementes boställs-direktion, är utsigt för handen att genom de exempel af en ordnad skogshushållning, som värden om de kring hela länet spridda boställsskogarne lemna, smaken för en rationel skogsvård skall vinna insteg.

Sålunda hoppas man, att, samtidigt med jordbrukets lyftning från dess hittills innehafda enkla ståndpunkt till en tidsenlig jordkultur, en serdeles i detta län, som till följd af sitt kuperade läge och naturbeskaffenhet egnar sig för skogsbruk, högst nödvändig rationel skogshushållning småningom skall vinna insteg. Denna hushållning blir på en gång nödvändig, i den mån de alltmera kalhuggna höjderna icke mera hejda stormvindarne, och bristen på timmer och bränsle manar till omtanke, samt lemna derjemte utsigt till vinst, vilkoret för dess fortsatta bedrivande, i den mån de stegrade prisen på skogseffekter, som erfordras, ej mindre till bränsle, än till så mångfaldiga andra bruk uppmana dertill. De höga belopp, hvartill jemväl

ungt, utgallradt virke från kronoparkerne numera försäljes, ådagalägga, att skogskulturen, serdeles om genom ändamålsenligt anlagda kommunikationer transporterna af virket underlättas, kan blifva lönande.

Af de betydliga *bok-* och *ekskogar*, som tillförene inom länet funnits, och hvaraf till och med de till sköfving af enskilda öfverlemnade allmänningarna till en del bestodo, återstå, med undantag af en bokskog inom Kinds härad, endast spridda trån eller en och annan grupp. Att bokskog fortfarande trifves, synes likväl af den uppväxta ungboken på kungsgården Ollestads skog, samt på några andra ställen, hvilken, der den finnes qvar, omsorgsfullt vårdas.

Plantering af pil, medelst från Landtbruks-Akademien erhållna sticklingar, har genom slöjdföreningens försorg å dertill lämpliga orter skett, då denna växt icke blott med afseende å korgflätning, men äfven för tillverkningen af laggkärl är behöflig, och de inom länet befintliga sankmarker samt åbräddar äro dertill lämpliga.

Med ett ord man söker numera flerstädes att med tillvaratagande af hvad som återstår af skog bereda ersättning för de förödelse, som rofylnaden eller vårdslösheten anställt.

Skogsbruket betraktadt såsom näringsfång, fordom det i viss mån betydligaste, aftager i betydighet, i den mån skogarne öfver måttan anlitate lemna mindre tillgång till block af större dimensioner för försågning till plank. Från de betydliga skogstrakter på Dalsland, som fordom lemnade rik tillgång på sågblock, såväl för de flere der i orten befintliga *sågverk* som äfven till sågverken vid Trollhättan och Lilla Edet, äfvensom vid Fredrikshald och i Bohus län, kan numera ringa partin block erhållas af de dimensioner, som erfordras för planktillverkningen. Såsom följd häraf är det största af sågverken, på Trollhättan, helt och hållet nedlagdt och afverkningen vid de öfriga sågarne minskad. Inom den södra delen af länet, jemväl tillförene skogsrik, hafva under perioden betydliga skogsafverkningar egt rum, såväl inom Kinds härad, som Marks och Bollebygds härad, för de vid vestra kusten anlagda sågverk, med den påföljd, att jemväl inom dessa orter tillgången på sågblock väsentligen förminskats. Likaså inom Vedens härad. Skogsbruket och serdeles sågverken komma således för framtiden att intaga ett mindre betydande rum bland näringsgrenarne än hvad hittills varit fallet.

Härtill bidrager i väsentlig mån den för skogarne alldeles förstörande betydliga afverkningen af skog af mindre dimensioner till så kallade *grufstötter*, som serdeles under missväxt-åren tillgreps såsom näringsutväg, men äfven derefter och ännu ohejdad pågår. Denna afverkning, ehuru föga inkomstbringande för jordegaren, har likväl bedrifvits i den skala, att exporten deraf såväl öfver Uddevalla som Göteborg uppgått till ofantliga belopp. Från Uddevalla omkring 900,000 kub.fot årligen.

Såsom ett, ehuru alltför obetydligt, surrogat för den inkomst, skogsafverkningen hittills lemnat, erbjudes *skogsegare* tillfälle till afsättning af något virke af mindre dimensioner vid de uppstående *pappersmassfabrikerne*, af hvilka, jemte den förut vid Trollhättan befintliga, tvenne nya blifvit anlagda, den ena vid Rånnum i Väne härad och den andra vid Långed i Vedbo härad, hvarjemte i det angränsande Bohus län en sådan fabrik är under anläggning. Denna näringsgren kan serdeles för detta

län med riklig tillgång såväl på vattenkraft som på ung skog blifva af stor vigt.

Vid den af staten underhållna *skogsskola* å Hunneberg meddelas undervisning i skogshushållning likasom vid landtbruks-skolorna, hvarjemte genom en nitisk skogstjenstemans försorg, hågen för skogsplantering, på sätt i det föregående blifvit nämndt, väckts hos allmogen för att genom kultur ersätta de skador, som tillfogats.

Med afseende å värden af de allmänna skogarne är länet indeladt i fyra *revier*, nemligen: 1:o Halle- och Hunnebergs, 2:o Dalslands, 3:o Svältornas och 4:o Marks, och täfva de inom dessa revier anställda skogstjenstemän i berömvärdt nit för skogsskötseln.

I den mån skogstillgången inom länet minskats, och denna är redan serdeles inom Kullings, Sundals och Väne härad ganska knapp, har uppmärksamheten riktats på ett ändamålsenligt beredande af *bränntorf*, hvarpå tillgången å de inom länet befintliga stora torfmossar är rik. Vid Rådanefors å Dalsland hafva under flere år försök gjorts med beredning af bränntorf och vid Vårgårda i Kullings härad är en större fabriksanläggning under utförande för beredande af s. k. *kultorf*. De prof, som deraf visats, hafva synts serdeles tillfredsställande. Kultorfven är serdeles fast och kan, såsom icke voluminös, möjligen tåla transport. Försök hafva blifvit gjorda med dess användande vid jernvägslokomotiv, hvilka synas tillfredsställande. Då till följd af vid nämnde fabrik använda maskiner kostnaden för kultorfvens tillverkning är billig, så förutser man för vår industri stora fördelar af detta brännmateriel.

Trägårdsskötseln befinner sig ännu på en jemförelsevis låg ståndpunkt. Endast en, tidens anspråk nägorlunda motsvarande trögårdsanläggning finnes, vid Alingsås, af enskild person föranstaltad, samt en mindre vid Gustafsberg i Bergjums socken.

På detta fält vore inom länet mycket att göra. På sätt i det föregående blifvit nämndt, är serdeles i södra delarne af länet, der klimatet jemväl är mildare, jorden, ehuru täckt af tjocka lager af större och mindre stenar och således svårödlad, likväl af god beskaffenhet samt djup, så att frukttränas rötter fritt kunna utgrena sig utan att möta den för dessa trån menliga hårda leran. Uppmärksamheten har redan blifvit fäst på vigten för Sverige af fruktodling och för denna ort skulle det utan tvifvel blifva ett serdeles lönande yrke.

De *planteringar af löftrån*, som redan skett på *Svältorna* ådagalägga jordmånens lämplighet för skogsplantering, och traditionen, likasom på marken befintliga minnesmärken, berättar om de *ekskogar*, hvarmed landet varit beklädt. Eders Kongl. Maj:ts Befallningshafvande har fördenskull varit betänkt på att genom anläggande af plantskolor i denna ort befordra fruktträodlingen, i den mån de småningom uppdragna skogarne komma att å fruktträna lemna något skydd.

Undervisning i trögårdsskötsel meddelas vid Agnesbergs trögårdsskola åt elever, som erhålla understöd från Hushållningssällskapet.

Sedan till följd af den nya jagtstadgan *jagten* blifvit Tab. N:o 5 o. 6. bättre fredad, har tillgång på vildt ökats, och jagten skötes med mera omsorg än tillförene. Uppgift på antalet *dödade rofdjur* förekommer i tabell N:o 5 äfvensom antalet *husdjur dödade af rofdjur* i tabell N:o 6.

F) jemväl *fisket* har i senare tider ådragit sig uppmärksamhet. Efter att hafva hört strandegarne, utfärdade Eders Kongl. Maj:ts Befallningshafvande den 9 Februari 1861, den 14 Mars 1862 och den 5 Mars 1866 föreskrifter angående fiskets begagnande, angående maskvidden och noterna samt förbud mot allt fiske under lektiderna. Dessa föreskrifter utfärdades för en tid af fem år. Härefter har på förslag af fiskeri-intendenten, efter det strandegarne åter blifvit hörda, den 8 April innevarande år nya föreskrifter blifvit af Eders Kongl. Maj:ts Befallningshafvande meddelade angående fiskets bedrivande, dels i samtliga inom Elfsborgs län och Dalsland befintliga sjöar och vattendrag, med undantag af sjön Venern, och dels serskildt angående laxfisket i de delar af Göta elf, som tillhöra samma län.

G) *Brånvinsbränning* utöfvas egentligen endast inom södra delen af länet, i Kullings, Ås, Vedens och Redvägs härad, der den i större skala drifna potatisodlingen dertill lemnar nödiga råämnen, vid tillsammans 16 brännerin. Tillverkningen uppgick 1870 till 368,000 kannor.

Bland andra binäringar har *biskötsel* vunnit någon utsträckning.

Oberäknadt en mängd inom länet befintliga *tegelbruk* af större och mindre dimensioner har vid Upperud blifvit anlagd en fabrik för tillverkning af *eldfast* tegel, som antages skola blifva af betydelse och fyller ett i orten kännbart behof.

Vid foten af Hunneberg finnas flera *kalkstensbrott*, hvarifrån kalken brännes vid der anlagda ugnar. Tillverkningen har i senare tider till följd af underlättad kommunikation å den der framgående jernvägen icke obetydligt ökat. Vid Vargön finnes ett i senare tider anlagd *cementbruk*, hvars tillverkningar med afseende å dess utmärkta beskaffenhet äro eftersökta.

Skifferbrott finnas flera på Dalsland, af hvilka de mest betydande vid Halängen och Kjellsviken i Bäcke socken; äfvensom ett mindre qvarnstensbrott i Dalskogs socken, samt några mindre *täljstensbrott* i Töftedals, Ertemarks samt Torrskogs socknar.

Tab. N:o 7 a. H) **Bergs- och Brukshandtering** samt **Fabriker och manufakturer**. Enligt den af Kommers-Kollegium afgifna berättelse angående fabriker och manufakturer i riket år 1870 intager, om man frånräknar städerna Stockholm, Göteborg och Norrköping, der fabriker koncentrerats, Elfsborgs län med afseende å tillverkningsvärdet vid fabriker — och oberäknadt väfnadstillverkningen genom husslöjd, om hvars betydelse vidare skall yttras — det första rummet. Det företer således exemplet af en å landet spridd fabriksindustri och förtjenar ur denna synpunkt att närmare beaktas.

Bland fabriker äro *bomullsspinnerien* de, som företrädesvis förtjena uppmärksamhet. Af dessa är det vid Näs eller Tollered i Ale härad det betydligaste. Det sysselsätter ensamt 224 personer och tillverkningsvärdet uppgår till öfver en million r:dr årligen. Dernäst Rydals spinneri med en årlig tillverkning också af omkring en million r:dr; derefter Alafors med omkring 600,000 r:dr och Sjuntorp med ett tillverkningsvärde af 325,000 r:dr.

Bland *mekaniska väfverin* intaga Rydboholms fabriker med ett tillverkningsvärde af 6 till 900,000 r:dr första rummet; dernäst ett nyanlagd i Alingsås, som, handledt af en utmärkt fabriksidkare, redan har ett årligt tillverkningsvärde af 900,000 r:dr samt nu ytterligare utvidgas, och i förening hvarmed ett

större appreturverk nu är under anläggning; samt ett i Borås likaledes nyanlagd, och hvars rörelse årligen tilltager.

Af ännu vida större betydelse är den produktion af *väfnader*, som företrädesvis inom Marks, Kinds och Ås samt till en del i Vedens härad åstadkommes genom den så kallade *husväfnaden*. Denna bedrivs på det sätt, att vissa förläggare till väfverskorna utlemna garn, som dessa återlemna tillverkad till väfnader efter af förläggarne bestämda mönster. Omfånget af denna industri kan numera, sedan stämplingen af de tillverkade tygen upphört, icke till siffran bestämmas, men antecknades, då denna stämpling egde rum, till ett belopp af 24 millioner fot årligen. Under de för denna industri svåra år, som följde på det amerikanska inbördeskriget samt de hårda åren under början af denna femårsperiod, har tillverkningen, rörande hvilken fullt tillförlitliga uppgifter numera ej kunnat erhållas, nedgått, efter hvad man förmenat, till 12 millioner fot; men enligt samma uppgifter under år 1870 ökats till 13,634,000 fot, hvilket sannolikt vida understiger det rätta beloppet.

Såsom skäl för denna förmodan må anföras, att en bland ofvannämnde förläggare sysselsätter ensam 2 å 3,000 väfverskor. Denna husväfnad delas med afseende å dess olika beskaffenhet emellan de olika orterna så, att i en trakt tillverkas de vanligaste förekommande klädningstyg, i en annan andra bomullstyg, dukar eller byxtyg, i en tredje uteslutande gardintyg, i en fjerde gröfre ylleväfnader, blandade med hår, såsom hästtäckan, mattor och dylikt, i en femte drällsväfnad m. m., hvarigenom arbetsskickligheten ökas; och torde värdet af ortens tillverkningar af detta slag kunna uppskattas till sex å åtta millioner riksdaler.

Denna industri har å orten gifvit en egendomlig karakter. Den här af alstrade idoghet har hos befolkningen derstädes framkallat en företagsamhet och spekulationsanda, som icke allenast bidragit till att i denna, i allmänhet magra, bygd underhålla en stark befolkning, utan äfven beredt tillgång på kapital, hvilka särdeles i senare tider med förkärlek nedläggas på jordbruket och uppdrifvit detsamma till den höjd, detsamma enligt hvad ofvan förmäles företrädesvis inom en del af Mark uppnått. Visserligen har under de svåra konjunkturerna en tryckande nöd bland arbetsbefolkningen herskat, hvartill i sin mån bidragit dels förändringarna i tullagstiftningen, dels den tryckning på arbetslönerna, som föranledes af de mekaniska väfverien, å hvilka numera icke blott enfärgade, släta men äfven andra tyg tillverkas. Uppmärksamheten har således måst riktas på höjande af arbetarnes skicklighet genom undervisning i s. k. jaqvard- och konstväfnad. För detta ändamål har med understöd af statsanslag äfvensom af Landstinget beviljade medel under femårsperioden en *väfskola* i Borås blifvit anordnad i sammanhang med dervarande tekniska skola. Från denna skola, vid hvilken undervisning meddelas icke allenast åt ortens befolkning, men äfven till flere personer från angränsande Göteborgs och Bohus län, hafva elever utgått med sådana kunskaper, att de kunnat slå sig ned såsom sjelfständiga arbetsföreståndare, och hafva inlärt andra väfvere i sin konst. Bland de nya väfnader, som i följd af skolans närvaro uppkommit inom länet, har redan en artikel: jaqvardväfda yllehalsdukar antagit sådana dimensioner, att tillverkningen anses uppgå till 90,000 r:dr årligen.

Genom sådana åtgärder äfvensom genom meddelande af undervisning i annan slöjd kan endast den nöd förekommas,

hvarmed tyföretan befolkningen vid inträffande missgynnande konjunkture hotas.

Närmast i ordningen efter spinnerien och väfverien eller väfnadsindustrien följer *bergs- och brukshandteringen*, hvilken likväl till följd af de för denna näring inträffade svåra konjunkture något aftagit. Af *jernbruken*, hvilka hufvudsakligen befinnas inom Vedbo härad, hafva Bäckefors och Lennartsfors jemte Loviseholms och Persby bruk samt i Valbo härad Öxnäs och i Nordals härad Upperud upphört att snida, dertill föranledda af de jemförelsevis höga pris på tackjern, som i allmänhet tillföres från Vermland. Masugnar för tillverkning af tackjern äro under perioden anlagda vid Lisefors samt Billingsfors bruk, hvars jern har egenskap af rangjern.

Äfven vid Floda jernbruk i Skallsjö socken, Ónafors i Vassända socken samt de i Kinds härad befintliga mindre jernverk har tillverkningen blifvit nedlagd. Dessa mindre jernverk kunna icke vidare uthärda konkurrensen med de större jernförädlingsverken och måste således småningom upphöra samt verksamheten till dessa koncentreras. Fråga har också blifvit väckt om begagnande härtill af den mängd vattenkraft, hvarpå likasom på kolskog tillgång ännu finnes i norra delen af Dalsland samt vid Trollhättan. Men denna fråga beror på utgången af den om jernvägssträckningen genom denna provins, hvarförutan sådana anläggningar icke kunna ske. Det är alltid kommunikationerna, som bryta väg för utvecklingen.

De i Väne härad befintliga jernbruk Kollerö och Jädersfors, vid det förstnämnda af hvilka egentligen blott ståltillverkning eger rum, fortsätta deremot sin tillverkning.

I stället för jernbruken intaga de *mekaniska verkstäderna* ett mera betydande rum. Sådana finnas vid Rådanefors, hvarst tillverkas lastvagnar för jernvägarne, och vid Trollhättan, med en arbetspersonal af cirka 200 personer, och ett tillverkningsvärde af omkring 340,000 r:dr. Verkstaden, som för det närvarande är den största lokomotivverkstad i Sverige, kommer att betydligt utvidgas, sedan ansenliga tillbyggnader numera blifvit verkställda.

En mindre verkstad vid Floda i Skallsjö socken för tillverkning af symaskiner har under senaste året af perioden blifvit anlagd.

Bland öfriga vid Trollhättan befintliga fabriker må nämnas: utom de stora sågverken, hittills den ojemförligt viktigaste näringsgren: ett *oljeslageri* med årligt tillverkningsvärde af 230,000 r:dr; ett *pappersbruk*; en större *pappersmassfabrik*, hvars tillverkningsvärde ej uppgifvits, emedan den står i förbindelse med en anläggning i Göteborg, men anses högst betydlig, enär den arbetar med 14 maskiner, och med en arbetspersonal af 126 personer; en *tändsticksämnesfabrik*; samt flere *garfverin*. Vid *pappersmassfabriken* å Vargön i Väne härad sysselsättas 27 arbetare och tillverkningsvärdet uppgick år 1870 till 108,000 r:dr.

Tillverkningen vid Långeds *pappersmassfabrik* i Vedbo härad, som anlagts med 10 maskiner och kommer att arbeta i stor skala, är först med innevarande år börjad.

Bland fabriker intager Limmareds *glasbruk*, i förening med hvilket jemväl nu blifvit anlagdt ett glasbruk vid Strömsfors, ett framstående rum.

Färgerien äro, med afseende å den stora väfnadstillverkningen, serdeles i södra delen af länet, af stor betydhet.

Likaså *garfverien*, af hvilka företrädesvis ett i Borås samt i synnerhet ett i Venersborg afsätta sina produkter öfver hela landet äfvensom på Norge.

Tändsticksfabriker af betydhet äro: en i Venersborg med ett tillverkningsvärde af 147,000 r:dr, samt afsättning på utlandet och deribland betydligast på Ostindien eller Kina; samt en i Fuxerna socken, med ett tillverkningsvärde af 150,000 r:dr, det betydligaste i riket, näst den i Jönköping.

En *snickerifabrik* i Vedens härad synes lofvande. Sådan tillverkning bedrifves äfvenledes i sammanhang med de å Lilla Edet belägna sågverk.

Angående den aftagande tillverkningen vid sågbruken till följd af minskad skogstillgång är i det föregående, vid fråga om skogarne, taladt.

Skeppsvarfven, hvaraf finnes ett betydligare med fullständig docka vid Trollhättan, samt ett vid Venersborg och fyra i Väne härad, hafva mot slutet af perioden varit temligen flitigt anlitade.

En fabrik för tillverkning af *lysolja* är under anläggning vid Regineberg å Dalsland.

Rörande tillverkningen och arbetspersonalen vid dessa fabriker meddelas upplysning i tabellen N:o 7 a.

Att tillverkningen inom ofvan omnämnda industrigrenar är betydande och förtjenar uppmärksamhet, har visat sig såväl vid de åren 1868 och 1869 i Venersborg och Borås föranstaltade *industriutställningar*, som äfven vid innevarande års allmänna landtbruksmöte i Göteborg, der flere pris tilldelades ortens näringsidkare.

Beträffande åter *husslöjden*, som af ålder intagit ett betydande rum i detta län, visar densamma, med undantag af den ofvanomförmälda väfnadsindustrien, ingalunda det tilltagande och den utveckling, som vore att önska. Bland öfriga ännu befintliga binäringar omtalas; från Ale härad: *timmerarbete*, för hvilket innevanarne derstädes äro kände och anlitade, jemväl för andra orters behof; från Skallsjö socken af Väne härad: tillverkning af *laggkärl*, *träskor*, *korgar*, *golfmattor* och dylikt; från Sundals fögderi: tillverkning af *plogar* och andra åkerbruksredskap; från Vedbo härad: Ertemarks socken, tillverkning af *halmhattar*, hvaraf en högst betydlig försäljning till Norge eger rum, af *möbler*, *laggkärl*, *spinrockar* m. m. samt af *lerpipor*, hvaraf tillverkningen vid Skalltorp i Eds socken är högst betydlig, så att deraf jemväl export till utlandet eger rum; från Ås härad: tillverkning af *träarbeten*, såsom *möbler*, *tallrickar*, *fat* och *askar*, äfvensom *smiden*, de förra företrädesvis från Rångedala, de senare från Toarps socken, äfvensom *bleckslageri*; från Kullings härad, Ódenäs och Hemsjö socknar: *korgar* och *mattor*; från Vedens och Bollebygds härad: *träarbeten*; från Kinds och Redvägs härad: *smiden* af flere slag, deribland *liar*, tillverkning af *kardor*, *bleckslageri*, *korgflätning* m. m., hvarjemte *väfnad* temligen allmänt i hemmet tillverkas för husbehof.

I allmänhet klagas likväl deröfver, att *hemslöjden* är i aftagande. I sin *ursprungliga* form måste jemväl denna husslöjd, till följd af de altmer nedsatta prisen å, och den större fulländningen samt smakfullheten hos, de vid fabrikena tillverkade produkterna, småningom förminsas.

Det vore likväl ett kännbart ondt, om denna hemslöjd upphörde, utan att med annat ersättas. Oaktadt den här ofvan omnämnda märkbara utveckling af jordbruket, skulle likväl detta ensamt icke i längden förmå att underhålla den tilltagande

befolkningen; och om de hittills idkade binärningarna tillbakahöllos eller afstadsnade, skulle följderna deraf snart utsträcka sig till jordbruket och öfriga näringsgrenar, hindra deras framsteg, och hämma den vidare utvecklingen af den idoghet, hvaraf folkmängdens tillväxt och den magra jordmånen ökat behofvet. Men hemslöjden måste äfven betraktas från en annan sida. Nyttan deraf är tvåfaldig. Oberäknadt fördelen af en liten inkomst eller åtminstone en besparad utgift, göres derigenom den moraliska vinst, att arbetsamhet och flit upptaga den icke obehagliga tid af året, då, till följd af vårt lands klimatiska förhållanden, jordbruket ej ger sysselsättning, och som i brist af annan sysselsättning ofta egnas åt sysslolöshet, lättja, liderlighet och brott.

Husfliten skiljer icke såsom fabriksindustrien föräldrarna ifrån barnen; den skapar af hemmet en härd för trefnaden och välståndet. Den vänjer ungdomen att på sina fristunder lägga hand vid arbete och deri finna ett nöje, som öfverträffar hvarje annat. Den befördar sedligheten. Önskligt vore att äfven inom de mera bemedlade klasserna ungdomen vandes vid arbete. Den skulle sannolikt, då den snart deri funne ett nöje, mindre ifrigt söka detta i tidsfördrif utomhus, och handarbetet skulle komma till full heder, i stället för att såsom nu undvikas af en hvar, som åtnjutit äfven den minsta grad af bildning. Den skulle snart lära de bemedlade klassernas barn nöjet af att förtjena penningar på nyttiga tidsfördrif emellan lästimmarna, i stället för att utgifva penningarna på skadliga tidsfördrif; att roa sig sjelf genom arbete, i stället för att låta roa sig. Den skulle utbilda de industriella praktiska anlag, som ofta för alltid förqvävas under tvånget, invita Minerva, till bokstudier, hvarigenom den rätta bestämmelsen ofta förfelas; och landet skulle befrias från en mängd, på den så kallade lärdomsbanan framdrifna, medelmåttor, som der intet hafva att göra och också intet göra. Med ett ord: nationen skulle utbildas till ett industriidkande folk, vilkoret för vår utveckling och framtida bestånd.

Det är också obestriddigt, att i de orter, der hemslöjd idkas, snygghet och ordning äfven i de fattiga hemmen äro förherrskande, liderlighet och sedeslöshet mindre ofta framträdande.

Hemslöjden bör således med alla medel befördas. Men detta är endast möjligt genom meddelande åt befolkningen af smak och konstfärdighet samt kännedom om de mekaniska krafter, som numera måste användas vid hvarje tillverkning i något större skala, vilkoret för tillverkningens utbildning; samt om de råämnen, som, hemtade från jordens skilda delar, användas för olika tillverkningar.

Hemslöjden måste således numera antaga en helt annan karakter än den enkla, primitiva, densamma fordomdags egde. Den har, likasom jordbruket, skogshushållningen och fabriksindustrien sin naturliga utvecklingshistoria.

Hushållningssällskapen och serdeles den i länet bildade *slöjdföreningen* arbeta således för spridande af dessa insigter, för att återuppbringa hemslöjden till den ståndpunkt, der den under nuvarande tidsförhållanden kan bestå.

I detta ändamål har föreningen dels anskaffat och å Tekniska skolan i Borås utställt modeller för åtskilliga tillverkningar, som idkas af befolkningen, dels genom kringresande lärare sökt sprida kännedom i åtskilliga yrken, såsom halm- och korgflätning; samt i Borås föranstaltat om undervisning i spetsknyppling. Slutligen hafva, för att underlätta afsättningen af husslöjdens alster, första vilkoret för all tillverkning, Hushållningssällskapen lemnat bidrag till den i Stockholm under namn af *Svenska Industri-magasinet* anordnade ständiga utställning af industri och slöjdalster. Af de medel, som Patriotiska sällskapet anslagit till premier åt de husslöjd-idkare, som utmärka sig genom utställning af välarbetade varor vid nämnda magasin, hafva belöningar utdelats till utställare från länets södra del.

Men för uppnående af industriens utveckling erfordras förenade krafter, en hos hela befolkningen inom alla klasser, och företrädesvis de högre, hvarifrån exemplen och åsigtarna småningom spridas till de lägre, rotfäst och lefvande öfvertygelse, som går till handling. I våra grannländer göras småningom bemödanden i denna syftning, och utan allvarliga bemödanden från vår sida, skola Svenskarne och serdeles detta läns innevånare, af ålder kända för slöjdskicklighet, finna sig förbigångna.

II) Handtverkerien. Handtverkerien, rörande antalet af Tab. N:o 7b. hvilkas idkare tabell N:o 7b lemnar upplysning, utveckla sig i allmänhet förtjenstfullt. Om handtverkerien gäller detsamma, som här ofvan blifvit sagdt om hemslöjden. De voro i sitt ursprungliga skick en art af husslöjd med biträde af några i familjen intagna s. k. gesäller eller lärgossar. De antaga numera karakteren af fabriker och måste i den formen drivas. Men härtill erfordras insigter, bildning, hvarom mera i det följande. För att bibringa lärlingarne nödiga insigter äro *handtverks-* eller *aftonskolor* inrättade såväl i Venersborg som Borås. Den förstnämnda bland dessa, indelad i trenne klasser, besökes flitigt af 60 till 70 lärlingar, hvilka undervisas i ritkonst, historia och geografi, bokföreläsning, m. fl. för handtverkarens yrke erforderliga kunskaper.

4. Kommunikations-anstalter och varubyten.

A) Landkommunikationer.

a) *Jernvägar:* De genom länet löpande jernvägslinier, af hvilka den *vestra stambanan*, genomgående Vätle, Kullings och Gäseneds härad, skär den södra och större delen af länet midt itu samt *Borås—Herrljunga* och *Uddevalla—Venersborg—Herrljunga* banan, korsande stambanan, genomgå Vedens, Gäseneds, Kullings och Väne härad, utgöra så att säga grundvalen för det kommunikationsnät af jernvägar, för hvilkas vidare utveckling inom olika delar af länet, man för närvarande arbetar.

Borås—Herrljunga jernväg, 3,9 mil lång, af ett enskildt bolag utförd med låneunderstöd af staten till ett belopp af 1,406,000 r:dr, har med rörlig materiel, inventarier m. m. kostat 2,019,543 r:dr, utgörande aktieegarnes delaktighetssumma 776,600 r:dr. Trafikinkomsten å banan, som öppnades den 19 Augusti 1864, utgjorde nämnda år..... 86,000 r:dr, och har derefter stigit 1865 till..... 105,000 »
1866 till..... 109,000 »
nedgick under missväxtåret 1867 till..... 106,232 »

Emellan Hattefjells och Åntorps gästgifvaregårdar i samma härad är vägen *omlagd* med ett statsanslag af 10,000 r:dr.

Emellan Kuseruds och Tångelanda gästgifvaregårdar af samma härad är en betydlig vägomläggning gjord, enligt kostnadsförslag beräknad till 42,000 r:dr, hvartill statsanslag erhållits af 20,000 r:dr.

I Vedbo härad är omläggning af vägen emellan Kråkvikens och Nästegårds gästgifvaregårdar fullbordad med ett statsanslag af 6,000 r:dr; samt

i Tössbo härad emellan Åmåls stad och Grönsjöns gästgifvaregård i Vermland med ett statsanslag af 16,900 r:dr.

Oaktadt dessa betydliga vägomläggningar erfordras ytterligare sådana i flere delar af länet, deribland i Flundre härad emellan Gerdhem och Kärra gästgifvaregårdar samt i Valbo härad för att öfver Rennelanda underlätta befordringen med brödrariket.

De till följd af brist på grustägt och den lösa jordmånens beskaffenhet tillföre i allmänhet dåliga vägarna hafva småningom förbättrats, flerstädes genom s. k. *makadamisering*, och befinnas nu i allmänhet i försvarligt skick.

Tab. N:o 8. Rörande *längden* af de inom länet befintliga allmänna vägar, hvilka vid jemförelse med föregående perioder icke obetydligt ökats, *kostnaden* för deras anläggande, *gästgifveriens* antal samt antalet af utgångne *skjutshästar* inhemtas upplysning genom tabellen N:o 8.

Med afseende å de förändrade sträckningarne till följd af väganläggningen inom Vedens, Ås och Kinds härad har, der den nya vägen delar sig åt ena hållet till Fästeredssand och åt andra hållet till Sexdrega, en *ny gästgifvaregård* blifvit anlagd vid Gånghester i Ås härad.

Skjutsen vid gästgifverien aftager, på sätt tabellen N:o 8 utvisar, år från år till följd af dels de nya kommunikationsledens anläggande, dels skjutslegans förhöjning. Såsom följd häraf finnas icke heller några personer villiga att öfvertaga skjutsen på *entreprenad*, hvarföre i hela länet sådan finnes på endast 8 gästgifverin.

Oberäknadt den här ofvan omförmälda vägtull i Bollebygd's härad erläggas endast *bropenningar* vid den s. k. Nyebro öfver Göta elf i närheten af Venersborg samt vid en bro i Kinds härad och vid Köpmannebro å Dalsland.

Emellan Elsborgs samt Göteborgs och Bohus, å andra sidan Göta elf belägna, län finnas inga *broar* till underhållande af den icke obetydliga förbindelsen, som nu ombesörjes å några, enskilde tillhörige, *färjor*. Eders Kongl. Maj:ts Befallningshafvande är betänkt på att framställa förslag till afhjelpande af denna brist.

Färjor finnas i öfrigt med fastställd taxa i Väne härad för öfverfarten af Göta elf vid Gäddebäck samt i Vedbo härad två, den ena för öfverfart af sjön Stora Lee emellan hemmanen Sund och Jaren i Nössemarks socken samt den andra för öfverfart af sjön Lelången emellan gästgifvaregårdarne Nästegård och Torrskogs stom i Torrskogs socken.

B) Sjökommunikationer. Med afseende å länets belägenhet invid och till en del omgifvande den stora sjön Venern, begränsadt i vester af Göta elf med der befintliga slussanläggningar samt, hvad angår Dalsland, uppfyllt af större och mindre sjöar, bland hvilka Stora Lee af 8 och Lelången af 4 mils längd, intaga sjökommunikationerna ett betydande rum. Trafiken emel-

lan Venern och Vesterhafvet utför Göta elf och Trollhätte kanal är högst betydande. Kanalen passerades af följande antal fartyg under nedannämnda år

	1866.	1867.	1868.	1869.	1870.
Ångfartyg	1,380	1,321	1,345	1,471	1,734
Segelfartyg	5,495	5,475	4,964	5,200	5,152

Antalet *ångfartyg*, som besörja trafiken emellan Göteborg och hamnar vid Venern och vidare åt Arvika eller Seffle kanal, åt hufvudstaden och andra orter, utgör omkring 40, af hvilka 2 egas af rederin i Venersborg och 3 i Åmål.

Med afseende å de, *serdeles* i norra Dalsland befintliga ofvanomförmälda sjöar och vattendrag har för åstadkommande af förbindelse med denna aflägsna landsdel en kanal genom ett för sådant ändamål, under namn af *Dalslands Kanal-Aktie-Bolag*, bildadt bolag blifvit anlagd från Hattefura hamn vid Venern genom sjöarna Åklången, Rågvarpen, Laxsjön och Lelången till Stora Lee, med utgrening genom slussar vid Gustafsfors och Krokfors till sjöarna östra och vestra Silen. Till detta företag har beviljats af statsmedel en million r:dr, deraf 200,000 såsom anslag samt 800,000 såsom lån; samt från Handels- och Sjöfartsfonden 37,000 r:dr såsom anslag och 120,000 r:dr såsom lån, hvarjemte för utsträckning af kanalen till sjöarna östra samt vestra Silen beviljats af statsmedel 12,750 r:dr såsom anslag samt 51,200 r:dr såsom lån. Återstående beloppet af kostnadssumman, som uppgår till 1,441,000 r:dr, är åstadkommet genom aktieteckning. Arbetet, som omfattar 29 slussar, fullbordades och afsynades år 1868, och har inkomsten å kanalen, som numera befares af fem ångbåtar och en mängd seglare, hvilka ensamt för detta ändamål måst konstrueras, enär kanalens bredd, som vid Hattefura är lika med Trollhätte kanal eller 24 fot med 9 fots djup, deremot från och med slussarne vid Uppered endast är 13 fot med 5 fots djup, utgjort:

år 1869 omkring 14,000 r:dr,
 » 1870 » 16,000 »
 och kommer under innevarande år att öfverstiga... 20,000 »

En ytterligare utsträckning af denna kanal till sjön Ånimmen genom en slussanläggning vid Snäcket kommer efter all sannolikhet nästkommande år till utförande.

Jemväl denna kommunikationsled har för de orter, som deraf genomskäras, verkat högst välgörande. Till följd af densamma hafva de aflägsna delarne af Vedbo härad, företrädesvis Nössemarks och Ertemarks socknar — hvilka, i saknad af friskare näringslif och urståndsatta att annorledes än genom flottning afyttra sina skogsprodukter, hvaraf behållningen, i den mån dimensionerna å sågblocken aftaga, minskas, trycktes af fattigdom, — i en hast uppbragts till jemförelsevis välstånd.

Vid de af kanalanläggningen föranledda fabriksanläggningar, dels den ofvan nämnda pappersmassfabriken vid Långed, som sysselsatt flera hundrade arbetare, dels ett ångsågverk vid Strand i Nössemarks socken, har befolkningen funnit arbete och, liksom genom transport sjöledes till Göteborg, afsättning af sina varor. Handeln och varuafsättningen har spridt lif i dessa hittills ödsliga bygder och befolkningen ser förtröstansfullt in i framtiden. Under åren 1868 och 1869 blef det också till följd af kanalanläggningen möjligt att till billiga priser förse befolkningen, som på grund af föregående årens missväxter led brist

på sina behof, till jämförelsevis billiga pris, och såsom följd af den tillväxt, jordbruket medelst tillförsel af kalk och andra gödningsämnen tagit, är att hoppas, det missväxter för framtiden skola blifva mera sällsynta.

Jemte Hattefura *hamn* med omkring 10 fots djup finnas på Dalsland hamnar vid: Sunnanå om 10 fot, Dalbergså 13 fot, Bodane 13 fot, Mölavi 13 fot, Rogen 8 fot, Tufven 8 fot, Sikkhall 12 fot, Timmervik 13 fot, Vingershamn, Trenningen, Kroksbäcken, Tössebäcken och Näsvisken 10 fot samt Åmål, hvarest hamnen numera blifvit ombygd med en kostnad af 24,000 r:dr, deraf 8,000 såsom anslag och 8,000 såsom lån af statsmedel.

Tab. N:o 9 a. Den *inrikes sjöfarten*, som under de första fyra åren af perioden trycktes till följd af den i landet inträffade missväxt och missgynnande konjunkture, har deremot under det sista året ökats, så att lästetalet närmar sig detsamma som år 1865 och har under innevarande år ytterligare ökats. Härtill komma de med ångmaskiner försedda fartyg för inrikes sjöfart, hvilka till antalet mer än fördubblats, samt de till *utrikes sjöfart* begagnade såväl seglande som med ångmaskin försedda fartyg, på sätt tabellen N:o 9 a närmare utvisar.

Fyrrar finnas vid Bastungen vid inloppet till Venersborg, vid Hjorten i Grinstads socken, Fogden vid inloppet till Åmål samt vid Hjellnäsudde i Gestads socken.

I större delen af de inom länet befintliga många vattendrag såsom Göta elf, Viska-ån, Åtra-ån, i vattendragen å Dalsland m. fl. *flottas* virke till sågarne.

Tab. N:o 9 b. C) **Handeln.** Varuomsättningen har till följd af de öppnade kommunikationsanstalterna antagit stora dimensioner. Beträffande exporten såväl af *spannmål* och *ladugårdsprodukter* som *skogspann* och *jern* är Göteborg, serdeles för den södra delen af länet, fortfarande hufvudort, och de varor, som dels från Dalsland på den nyanlagda kanalen dels från hamnarne vid Venern sjöledes transporteras, gå fortfarande till större delen till nämnda stad. *Spannmål* åter, som upphandlas af de flere vid samtliga jernvägsstationerna befintliga uppköpare, går till allra största delen till Uddevalla, dit jemväl jern och trävaror från orten samt till en mindre del jemväl från Vermland föras till export.

Spanmålsomsättningen i Venersborg har under senaste tvenne åren varit serdeles liflig, och höga pris der blifvit betalade, hvilka ditlockat säljare, så att endast torghandeln vissa dagar uppgår till tusentals tunnor. Från de till Norge angränsande norra och nordvestra delarne af Dalsland deremot sker med undantag för hafre, som säljes på Venersborg eller Uddevalla, den mesta varuafsättningen, såväl hvad angår råg eller korn som kreatur och ladugårdens alster samt skogsprodukter och till en mindre del äfven jern på Fredrikshald, stundom jemväl på längre bort aflägsna städer i Norge, med hvilket land omsättningen är serdeles liflig.

Såsom en upplysning angående *trafiken med Norge* må anföras, att enligt den räkning, som med afseende å ifrågasatt jernvägsanläggning till Fredrikshald från den 15 April 1868 till den 15 April 1869, ett ogynnsamt år för Sverige, verkställdes öfver de varuquantiteter, som under nämnda tid landsvägen fördes från Dalsland till nämnda stad, utgjorde dessa: 3,993 nötkreatur, 1,943 får och 3,220 svin, hvarjemte antages, att från Sverige landsvägen föres smör för ett värde af 4 à 500,000 r:dr.

De i flere afseenden olämpliga tullbestämmelserna i förhållande till detta land kräfva en omreglering. Försök till *smuggling* göras icke sällan och indrivandet af de böter, stundom till högst betydliga belopp, som ådömas, möter svårigheter. De utfärdade författningarna af den 1 Juni 1819 för Sverige och 1818 för Norge, hvilkas. 1 § stadgar: att enhvar, som i det ena riket begår förbrytelse och derefter afviker till det andra, skall på behörig begäran varda i detta land efterspanad, gripen och utlevererad eller med tillgodonjutande af laga stämningstid instämmas för att ställas till rätta för behörig domstol i det land, der brottet begåtts, »att straffas efter dess lag», tillämpas nemligen icke af embetsmyndigheterna i sistnämnda land, då utmätning af Eders Kongl. Maj:ts Befallningshafvande begäres hos dessa myndigheter för böter, som efter laga rättegångsordning blifvit norsk-man vid svensk domstol ådömda.

Från Uddevalla förses den sydvestra och till en del den södra delen af Dalsland likasom Väne härad af Vestergötland med sina behof af *fiskvaror*, *salt* och *stenkol*. I öfrigt och för den återstående delen af länet hemtas alla utifrån kommande varor från Göteborg, med hvilken stad rörelsen såväl sjöledes på Göta elf, som medelst jernvägen är serdeles liflig.

Från Borås, i hvilken stad, centralpunkten för rörelsen i länets södra del, varuomsättningen är synnerligen liflig och till hvilken spanmål till befolkningens i de sju häraden brödföda tillförene fördes många mil på axel från det angränsande Skaraborgs län, uppköpas numera stundom, likasom vid Ljungs jernvägsstation i det hittills såsom utfattigt ansedda Gäseneds härad ständigt, och vid öfriga jernvägsstationer å Boråsbanan icke sällan, spanmål och rotfrukter, hvilka afsättas dels i Venersborg, dels i Göteborg, dels i Uddevalla, hvilka begge städer jemväl efter jernvägens öppnande från skogstrakten kring Borås till en del förses med skogsförnödenheter.

Handeln på landet, såväl vid jernvägsstationerna som de mångfaldiga annorstädes anlagda handelsbodarne och hvilkas personal inhemtas af tabellen N:o 9 b, är också ganska liflig, om också, serdeles till följd af bränvinshandeln, stundom mindre välgörande.

Till följd af den öfver hela riket alltmera spridda landt-handeln har *gårdfarihandeln* från södra delen af länet väsentligen aftagit och kommer sannolikt småningom att upphöra, och detta till gagn för orten, på hvilken detta kringvandrande lif af en del dess innevånare i det hela icke hade godt inflytande, om också det icke kan nekas, att penningar såmedelst tillfördes orten och att genom den sålunda beredda afsättningen af deras slöjdalster tillverkningen befordrades. Endast de, som i större skala på vissa orter, såsom i Stockholm, på Norrland och Norge, bedrifva denna handel, merendels en längre tid på hvarje ort, fortfara ännu dermed. Äfven i detta afseende hafva förvecklingar yppat sig med Norge, hvarest stadgandet i 19 § af den s. k. Mellanrikslagen den 24 Maj 1825 så lydande: »De i hvardera riket gällande författningar i afseende å införsel till städerna och försäljning af handtverkerivaror skola, utan åtskilnad om varorna äro svenska eller norska, iakttagas», gifves den tolkning, att de deri förekommande stadganden om likställighet för svenska och norska varor i fråga om utsäljningen deraf, icke skulle gälla för svenske tillverkare eller vara tillämpliga på de efter utfärdandet af denna lag i Norge utkomna författningar, en

tolkning, hvarigenom Svenskar i detta land skulle befinna sig i sämre ställning än främmande nationer.

Om *detaljhandeln med brännvin* och de inom länet befintliga *minuterings- eller utskänkingsställen* inhemtas upplysning i följande tabell:

	Minuthandel		Utskänkning			Summa afgift i r:dr r:mt.
	genombolag.	hos enskilda personer.	Gästgiverin å landet samt utskänkingsställen i städerna.	å exercismötesplatser.	enligt serskilda tillstånd-resolutio-ner på kortare tid.	
Väne fögderi	1	1	1	—	—	1,200
Kullings d:o	—	—	3	1	—	720
Marks d:o	—	—	9	8	1	2,240
Kinds d:o	—	2	8	—	—	2,145
Sundals d:o	—	—	2	—	2	986,80
Vedbo d:o	—	3	1	—	—	480
Venersborgs stad	2	—	3	—	1	20,110
Borås d:o	2	—	5	—	2	10,173,60
Alingsås d:o	—	1	6	—	—	2,660
Ulricehamns d:o	—	1	3	—	—	2,020
Åmåls d:o	—	1	3	—	1	1,660
Summa	5	9	44	9	7	44,395,40

Af inlutna afgifterna äro utbetalda:

Provision till redogörarne	88,75.
Andel till länets norra Hushållningssällskap	5,601,26.
» » » södra d:o	3,258,48. 8,859,74.

Andel till Landstinget	8,859,74.
» » socknarna, som fördelas i förhållande till folk-mängden	4,653,77.
» » städerna: Venersborg	12,041,86.
» » » Borås	6,091,96.
» » » Alingsås	1,596.
» » » Ulricehamn	1,209,58.
» » » Åmål	994. 21,933,40. 44,395,40.

Marknaderna, hvilka alltmera upphört att ega någon större betydelse för varuomsättningen i det hela, hafva under femårsperioden blifvit inskränkta. Med undantag af kreatursmarknaderna synas dessa sammankomster alltmera öfverflödiga. Deremot har bruket, i flere af länets städer Venersborg, Borås, Alingsås och Åmål äfvensom på Trollhättan, infört s. k. *torg-dagar* till försäljning af kreatur och ladugårdsprodukter, spanmål, mjöl, rotfrukter och andra jordbruksalster. Efter näringsfrihetens utvidgande hafva dessa torgdagar mer och mer närmast sig ett slags marknader, och sker dervid äfven försäljning af landtbruks- och industriprodukter.

Sedan posten numera befordras på jernvägarne samt med ångbåtarna, har *postskjutsen* minskats och de dertill anslagna hemman till större delen blifvit indragna. Posterna befordras således i allmänhet med gästgivareshjuts. En *ny postlinie* emellan Åmål och Fredrikshald har under perioden blifvit inrättad med en postexpedition å Bengtsfors i Ertemarks socken och poststation å Lilla Strand i Nössemarks socken.

Elektriska telegrafstationer finnas i länets samtliga städer samt å de flesta jernvägsstationer, hvarjemte en sådan blifvit inrättad i Kinna by i Marks härad.

5. Kameralförhållanden.

Tab. N:o 10. Antalet *hemman* och *lägenheter*, deras natur och brukningsdelar inhemtas af tabellen N:o 10, hvilken också upptager *taxeringsvärdet* å fastigheter, såväl å landet som i städerna. Dessa taxeringsvärden äro till följd af de inträffade svåra åren och med afseende å de höga värden, hvartill vid införandet af den nya bevillningsförordningen fastigheterna blifvit uppskattade, något nedsatta.

Till *skatte* hafva blifvit inlösta $3\frac{4451}{12000}$ mantal samt 21 kronolägenheter.

Jordafsöndringar, som blifvit af Eders Kongl. Maj:ts Befallningshafvande fastställda, uppgå:

år 1866 till antalet af 13.	
» 1867 » » » 17.	
» 1868 » » » 19.	
» 1869 » » » 10.	
» 1870 » » » 10.	69.

Anmärkas bör dock, att åtskilliga jordafsöndringar ske, som icke anmälas till erhållande af fastställelse.

Tab. N:o 11. Af tabellen N:o 11 inhemtas fortgången inom länet af *laga skiften* och kostnaderna dertill. Den ojemförligt största delen af jorden är redan skiftad, hvilket förklarar aftagandet af ansökningarnas antal.

För *kronouppbörden* redovisas i tabellen N:o 12. Tab. N:o 12.

Efter *roteringsindelningen* underhåller Elfsborgs län:

af Vestgöta Regemente	208 man,
» Elfsborgs d:o	1,191 » ,
» Vestgöta-Dals d:o, 6 kompanier	900 » ,
» Båtsmanshället	87 » .

För den år 1866 och derefter tillkomna ordinarie rotering erlægges rotefrihetsafgift. Enligt Kongl. brefvet den 21 September 1869 betala städerna vakansafgift för 19 ordinarie båtsmansnummer.

Extra roteringen utgöres:

vid Elfsborgs regemente af 77 hela rotar, och af hemman, hvilka icke kunnat till hela rotar indelas: 31 daler 16 öre; vid Vestgöta-Dals d:o af 67 rotar och 4 daler; vid Vestergötlands båtsmanskompani: af 12 rotar samt af städerna för $2\frac{1}{4}$ mantal, motsvarande $\frac{49}{180}$ roteandel.

Af ofvannämnda 156 rotar hafva i händelse af krig 151 åtagit sig att uppsätta hästar, men återstående fem vilja fortfarande hålla karl.

Vakansafgiften uppgår enligt 1870 års markegångspris till 99 r:dr för hel soldatrote och för båtsmansrote 95 r:dr 85 öre.

Presterskapets aflöning är numera i öfverensstämmelse med Kongl. förordningen den 11 Juli 1862 i alla länets pastorat

reglerad. Dessa regleringar utgå från den grundsats, att all betalning till presterskapet för serskilda förrättningar skall upphöra, att bidragen, beräknade efter viss myckenhet i spanmål och smör, utgöras kontant efter 10 års medelmarkegångspris och uppbäras genom församlingens försorg af dertill antagna personer, hvilka leverera löneinkomsterna till presterskapet.

Minimum af inkomst har ansetts böra utgöra: för kyrkoherde 3,000 r:dr och för komminister 1,500 r:dr. Genom dessa regleringar har likväl icke någon lättnad vunnits i detta för landsbygden tunga onus.

Väghållningsbesväret, ehuru på vissa orter mindre betungande, är det deremot å andra, der till följd af nya kommunikationsleders öppnande transporten erhåller nya riktningar och vägarne således, i jämförelse med hvad förut varit fallet, mycket befaras. Väghållningen anses i allmänhet kräfvä från fyra till sexton ökedagsverken af hvarje helt mantal, oberäknadt vinterväghållningen.

Skjutsskyldigheten kan på sätt i det föregående blifvit nämndt i allmänhet ej anses tryckande. Hållskjuts finnes ej inom länet, och reserven anlitas allt mindre. Krono- och kungsskjuts an-

vändes numera till följd af de öppnade nya kommunikationsanstalterna icke ofta och lärer efter den skedda tillökningen i legan ej föranleda klagomål.

De afgifter, som på landsbygden utgå för kommunernas egna behof och hvilka enligt Kongl. förordningarna den 21 Mars 1862 angående kommunalstyrelse med ett gemensamt namn kallas *kommunalutskylder*, kunna icke med tillförlitlighet uppgifvas. De äro likväl obestridligen, serdeles med afseende å fattigvården, hvarom i det följande mera, icke obetydliga.

I allmänhet kan jorden likväl ej sägas vara för hårdt tryckt af skatter och utskylder, ehuru den olika fördelningen kan föranleda till billiga klagomål. Å de orter, der odlingen ej blifvit utsträckt eller kunnat utsträckas, äro nemligen hemmanen stundom ganska svaga, och sådana finnas med endast 16 å 20 tunnland öppen åkerjord och denna icke alltid af den allra bästa beskaffenhet.

Någon, om också ej betydlig, lindring kommer att beredas jordbrukaren genom kronoräntornas förvandling till penningräntor; men i fråga om roteringen vore jemkning för svagare hemman af behofvet påkallad.

6. Politi.

Undervisningsanstalter. Sedan Venersborgs *elementarläroverk* numera blifvit utvidgadt till fullständigt, äfven på klassiska linien, med en rektor, fem lektorer och åtta adjunkter, utom lärare i sång, gymnastik och teckning, samt ny läroverksbyggnad med understöd af statsmedel blifvit uppförd, har läroverket årligen besökts af 225 till 250 lärjungar. I länets öfriga städer finnas elementarläroverk, i Borås med rektor och fem kolleger, i Alingsås med rektor och två kolleger, i Åmål med rektor och två kolleger, samt i Ulricehamn en mindre skola, likasom vid Trollhättan en skola af kanalbolaget blifvit anlagd.

Genom förstnämnda läroverk, som omsorgsfullt skötes, är den klassiska undervisningen tillgodosedd. Denna undervisnings gagnande inverkan på nationens bildning, såsom bidragande till grundlighet i begrepp och allvar i lynne, är obestridlig; och behofvet af denna undervisningsanstalt, för staden och orten länge känd, har omsider till allmän belåtenhet blifvit tillfredsstäldt. Jemväl vid öfriga ofvanomförmälda läroverk skötes undervisningen omsorgsfullt. Om dessa senare, som företrädesvis borde afse realbildningen, likväl icke till fullo motsvara de anspråk, som med afseende på folkets utbildande i industriel riktning kunna göras, så finnes orsaken dertill till väsentlig del i sjelfva institutionen, och förnämligast i sammanslagningen af de begge bildningslinierna, hvarigenom den reala bildningen otvifvelaktigt lider. Det är nemligen uppenbart, att undervisningen för de praktiska behofven bör meddelas efter en något olika metod än för åstadkommande af vetenskaplig bildning.

Vid den *tekniska elementarskolan* i Borås meddelas en för näringarna erforderlig undervisning, och många elever derifrån anställas vid fabriker och manufakturver inom orten. Om vid lägre elementarläroverk lämplig undervisning meddelades i vanliga reala kunskaper, så kunde vid denna tekniska skola undervisningen mera inskränkas till tekniken, till tillämpning på yrkena.

Folkskolor, dels fasta, dels ambulatoriska, äro i alla kommuner inrättade, mångenstädes jemväl roteskolor för bibringande af de allra första kunskaperna. Vid Billingsfors och Upperud samt vid Rydboholms, Rydals och Tollereds fabriker, äfvensom på Kobergs gods äro äfven skolor inrättade. I dessa skolor, som allt ifrån landstingsinstitutionens införande i detta län utgjort föremål för dess synnerliga uppmärksamhet och som till följd af ej mindre de af staten tillsatte folkskoleinspektörers, än äfven de af landstinget utsedde s. k. tillsyningsmäns åtgöranden numera i allmänhet befinna sig i ett tillfredsställande skick, handledes ungdomen i allmänhet med omsorg. Uppgiften måste nu blifva, att åt undervisningen i desamma, likasom vid läroverken i allmänhet, gifva den riktning, att ungdomen lär sig älska arbetet och vinner den skicklighet, som gör detsamma produktivt.

Åtgärder i denna syftning äro oeftergifligen nödvändiga, serdeles för detta län, der, med afseende å jordens mindre bördighet i en större del deraf och den starka befolkningen, denna utan binärningar och hemslöjd icke skulle kunna lifnära sig. Men, på sätt i det föregående blifvit yttradt, hemslöjden, — der den ej tidsenligt utbildas och understöddes genom en undervisning, som utbildar smaken och gör folket hemmastadt med de naturkrafter, som för denna utbildning måste användas, med de lagar, hvarefter den måste ske, — kommer småningom att upphöra. Grundsatsen om arbetets fördelning för uppnående af större skicklighet, större produktivitet, samt användandet af maskiner för åstadkommande af hvad som hittills gjorts för hand, föranleder stundligen fördelning af yrkena eller skapar nya grenar af dem. Mycket arbete till billigt pris är vilkoret för en närings framgång. Dertill fordras insigt i yrkets detaljer, genom öfning vunnit färdighet samt, om möjligt, biträde af maskiner; tyförutan inga framsteg — återgång — död.

Om denna mångfaldiga näringsidoghet, som hittills utmärkt befolkningen i länet, saknades, om icke från denna källa utflödade eller rättare framsipprade rörelsemedel, så skulle den öfverdrifna folkmängden icke i längden bibehållas; och den vida mindre, som den i en större del af länet föga fruktbara jorden kunde föda, skulle hvarken ega förlag till dess skötsel eller den omtänka och den arbetsdrift, som detta jordbruk kräfver. Man kan räkna en folkstock, men icke bestämdt mäta eller i siffror uttrycka dess fysiska kraft, ännu mindre dess moraliska. Erfarenheten bevittnar, att denna kraft är störst, der den minst ligger i dvala, der det industriela lifvet ständigt bidrager till dess spännande, och åt befolkningens riktning häråt måste uppmärksamheten riktas.

För att i folkskolorna befordra undervisning i *ritkonst*, såsom ett verksamt medel att utbilda ungdomens smak och förmåga, hafva ritkurser för folkskolelärare under loppet af flere år hållits dels i Venersborg, dels i Borås och Åmål, och landstinget har beviljat premier åt de folkskolelärare, som bevisat dessa ritkurser. Också meddelas undervisning i ritning redan i en mängd folkskolor, och vid den industriutställning, som 1870 egde rum i Borås, förevisades vackra prof af skolbarnens färdighet i ritning.

Till följd af landstingets beslut att med 200 r:dr understödja de kommuner, som i sammanhang med folkskolan inrättade *slöjdskola*, hafva sådana skolor inrättats i Asklanda, Hössna, Liareds, Lagmansereds och Bolstads socknar samt förberedas i städerna Venersborg och Åmål, i hvilka städer likasom i Borås och å Trollhättan redan finnas *flickskolor* för bibringande af kunskaper och insigter i handslöjd. Full anledning är att antaga, det dessa föredömen skola följas af andra kommuner och att den slöjdskicklighet, till hvars förvärfvande grunden sålunda lägges i folkskolorna, skall för de obemedlade klasserna underlätta utvägarne till utkomst och förekomma den nöd, hvarpå, enligt hvad i det föregående blifvit nämnt, exempel tyvärr ej saknas.

Inom Östads socken af Ale härad finnes jemväl en af framlidne Kommersrådet Sahlgren år 1775 inrättad skola å Östads säteri, uppgående med underlydande hemman till 20 $\frac{1}{2}$ mantal, hvaraf inkomsten, jemte räntan af ett i Riksbanken insatt kapital, användes enligt stiftarens föreskrift till uppfostande af fattigare samhällsklassers barn till jordbrukare. Vid denna inrättning, benämnd *Östads barnhus*, underhållas årligen 100 barn.

Handverksskolor äro, på sätt i det föregående blifvit nämnt, inrättade i Venersborg och Borås.

För utbildande af smak och skicklighet hos den äldre befolkningen, arbetaren, som icke kan egna längre tid åt inhemtandet af studier, men också ovanligt snabbt med ögat uppfattar hvad han behöfver veta, och för hvilken åskådning af konstföremål i detta afseende är af synnerlig vikt, hafva *industri- och slöjduitställningar* anordnats såväl i Venersborg år 1869 som i Borås år 1870, vittnande begge fördelaktigt om befolkningens arbetsförmåga, men också om de brister i fråga om smak och konstfärdighet, den fulländning med ett ord, som med afseende å konkurrensen med utlandets tillverkningar är nödvändig. I sammanhang härmed är fråga väckt om en *ständig utsäljningslokal för slöjdalster* i Venersborg, hvarest ortens tillverkningar af alla slag kunde emottagas, möjligen äfven inköpas till afsäljning i större partin inom eller jemväl utom landet, der en del

K. M:ts Befallningshafvandes femårsberättelser 1866—1870. Elsborgs län.

af våra tillverkningar lätteligen skulle afsättas, om de blefve kända och tillverkningen skedde i så stora partin, att detta blefve möjligt, hvartill åter erfordras afsättning.

För *omsorgen om vanvårdade barn* äro inom länet tvenne föreningar bildade, till hvilkas understöd Eders Kongl. Maj:t tillåtit, att räntan af en i forna tider för uppförande af ett allmänt arbetshus bildad fond må användas. Dessa föreningar, af hvilka den ena i Borås bär namn af Prins Gustafs förening och den andra af Drottning Lovisas förening, emottaga vanvårdade barn, hvilka emot ersättning utlemnas till fosterföräldrar, om hvilkas lämplighet föreningens medlemmar ega kännedom.

En *undervisnings- och uppfostringsanstalt* af mycket gagn är Maria-Stiftelsen i Borås, der flickor njuta undervisning.

Vålgörenhetsinrättningar äro vidare: Fryxell-Langensköldska stiftelsen å Dalsland, till hvilken blifvit skänkt säteriet Ekholmen med underlydande i Nordals härad, och hvaraf inkomsten användes dels till pensioner åt medellösa enkor med barn inom Elsborgs län och Vermland, dels till stipendier till studerande vid Krigshögskolan (å Marieberg) samt Karlstads och Venersborgs skolor.

Serskildt till förmån för Venersborgs samhälle tillkomna *fromma stiftelser* äro:

Gyldenheimska donationen för utdelande af premier åt gossar och flickor vid stadens folkskola, samt

Sandmarkska stiftelsen för uppförande af sunda och tjenliga bostäder för arbetsklassen, med hvilken stiftelses medel tvenne hus för sådana bostäder anskaffats.

Med afseende å *helsovården* är länet indeladt i 8 Provincialläkare-distrikt, nemligen: 1) Tössbo och större delen af Valbo härad med station numera vid Billingsfors, dit den under femårsperioden blifvit flyttad från Åmål. 2) Nordals, Bäcke och Ödskölds socknar af Vedbo samt Högsätters pastorat i Valbo härad med station i Gunnarsnäs. 3) Sundals, Väne, Bjerke och Flundre härad med station i Venersborg. 4) Kullings, Ale och Vätle samt Gäseneds härad med station i Alingsås. 5) Vedens och Ås härad samt Seglora pastorat af Marks härad med station i Borås. 6) Redvägs och Norra Kinds härad med station i Ulricehamn. 7) Södra Kind med station i Svenljunga. 8) Mark med station i Skepe.

Å Trollhättan är jemväl anställd en af kanalbolaget aflönd läkare. I städerna äro jemväl serskilde läkare anställda.

Offentliga *sjukvårdsanstalter* äro: lasaretten i Venersborg och Borås med 50 sängar å hvartdera. Vid landstinget är beslut fattadt om anslag till uppförande af en s. k. sjukstuga i Vedbo härad, såsom aflägsset från Venersborg, i grannskapet af den der stationerade provincialläkaren.

Apotek finnas i samtliga städerna och vid provincialläkarestationerna samt vid Trollhättan och Lilla Edet.

Bland flere inom länet befintliga *helsobrunnar* besökas endast de vid Alingsås och Rostock, ehuru till ringa antal, af personer utom orten.

Examinerade *barnmorskor* finnas i städerna, och äro under senare åren i en mängd landsförsamlingar sådana antagna och med lön försedda, sedan vid Göteborgs undervisningsanstalt för barnmorskor frielevsplatser blifvit beredda för lärjungar från de kommuner, som derom anhållit. Flerstädes saknas de likväl än. *Vaccinatörer* äro deremot öfverallt anställda.

Veterinärinrättningar finnas i Venersborg och Borås, hvarjeme genom bidrag af landstinget och hushållningssällskapen serskilda veterinärläkare äro anställda i Åmål, i Alingsås, i Ulricehamn och i Svenljunga.

Rättsväsendet och *polisverksamheten* handhafvas med nit. *Fångantalet* vid länsfängelset ökades under de svåra åren högst betydligt, men minskades genast vid inträdande bättre år. Nämda fångantal utgjorde:

1866.....	546
1867.....	690
1868.....	902
1869.....	933
1870.....	878
	Summa 3,949
Deribland häktade för stöld.....	549.
Vatten- och brödfångar.....	2,157.

Kreditanstalter, som anlitas, äro: *Hypoteksföreningen emellan jordegare i Elfsborgs samt Göteborgs och Bohus län*, äfvensom *Vermlands Hypoteksförening*, som jemväl omfattar Dalsland. Under början af femårsperioden kunde dessa hypoteksföreningar i anseende till dåvarande svåra konjunkturer icke tillhandahålla lånsökande deras behof af penningar, hvarå deremot under de senare åren tillgången varit god.

Enskilda sedelutgifvande banker äro under femårsperioden inrättade dels i Venersborg med en grundfond af en och en half million, dels i Borås med en grundfond af en million r:dr. Rörelsen vid dessa banker har hastigt utvecklats sig. Enskilda banken i Venersborg har afdelningskontor i Ulricehamn, Alingsås och Uddevalla, äfvensom numera vid Trollhättan. Kassaräkningen vid denna bank upptager för året 1869: 57,351,189 r:dr; deraf belöper sig på kontoret i Venersborg 42,507,305, på det i Alingsås 5,107,022, på det i Ulricehamn 2,731,123 samt på det i Uddevalla 5,717,097.

Äfven vid Borås enskilda bank är rörelsen ganska betydlig.

I Venersborg, likasom i Borås, finnas jemväl afdelningskontor af Göteborgs enskilda bank under sista året af femårsperioden inrättade, äfvensom i Åmål ett afdelningskontor af Vermlands enskilda bank.

Tab. N:o 13. Den lyckliga inverkan, som de goda åren 1869 och 1870 utöfvat på de mindre bemedlade samhällsklasserna, visar sig af *sparbankerna*. Sådana finnas numera i samtliga länets städer samt derjemte i Fuxerna socken vid Lilla Edet, i Kinds härad vid Svenljunga och i Nordals härad med fastställt reglemente af den 3 September 1870. Derjemte äro tvenne afdelningar af Venersborgs sparbank år 1869 bildade, nemligen i Fors socken i Flundre härad och Vestra Ed af Dalsland. Hosföljande tabell N:o 13 utvisar, huruledes under de svåra åren 1866, 1867 och 1868 de uttagna beloppen betydligt öfverstigit insatserna, hvarmot under år 1869 skilnaden blef mindre och 1870 insatserna med 163,000 r:dr öfverstiga uttagningarna, likasom att delegarnes antal sistnämnda år ökades med 1,300.

Bland åtgärder, som bidraga till befordrande af de arbetande klassernas välstånd och motverkande af det ocker, som bedrifves med dessa klasser, serdeles då bristen träffar dem, må nämnas de associationer, som ibland dessa klasser bildas. Sådana

associationer, som arbeta på, icke att genom utopier eller spridande af samhällsupplösande läror öka nöden, men förena arbetarne till enig samverkan för gemensamma mål, äro hvad oss för närvarande företrädesvis gjorts behof. Exempel på en sådan association förefinnes i Östra Redvägs *arbetareförening*, hvilken under flere år redan fortgått och verkat serdeles välgörande. En sådan förening är också bildad vid Nääs fabrik i Skallsjö socken. Det är att önska, att dessa exempel efterföljas. Den sig alltmera utvidgande fabriksindustrien, som med de större kunskaper, densamma förutsätter, tager mekaniska och kemiska krafter i tjänst och med tillhjälp af dessa småningom undantränger handtverkeriet, gör småningom de fordom sjelfständiga handtverkarne till lönarbetare i de stora etablissemens tjänst. Arbetsslönen beror endast på tillgång och efterfrågan, och der den senare icke står i rätt förhållande till den förre, finnes för arbetaren icke någon annan utväg, än att genom associationer sammanbringa det kapital, hvarpå hvarje arbetare för sig har brist. Beaktansvärd är också den framgång, hvarmed mångenstädes sådana associationer arbeta.

Lagsökningarna vid landskansliet äro äfven betecknande i fråga om allmogens affärsställning. Enligt landskansliets utsökningsdiarier uppgick antalet af lagsökningar:

1867 till	10,632,
1868 »	12,659,
1869 ända till	13,037, men
minskades 1870 till	8,112, och hafva
under innevarande år minskats till.....	4,656.

Sockenmagasinens antal utgör fortfarande oförändradt 56.

Ett för länet inrättadt gemensamt *brandstodsbolag* har sedan år 1841 varit i verksamhet, omfattande såväl lös som fast egendom. Åtskilliga smärre brandstodsbolag hafva sedan dess inom länet bildats, men vid bolagsstämman den 20 September 1870 utgjorde likväl bolagets ansvarighet till delegare 20,625,000 r:dr samt delegares ansvarighet till bolaget 22,739,150 r:dr, hvaraf visar sig, att förtroendet för den allmänna brandstodsföreningen ännu fortfar. Afgifterna för försäkringsrätten, som under några år uppgingo till nära 4 r:dr per 1,000, hafva för 1870 nedgått till 2 r:dr 40 öre per 1,000 r:dr.

Af hosföljande tabell öfver *fattigvården*, N:o 14, inhemtas, Tab. N:o 14. att antalet fattighjon, som erhållit full försörjning, tillväxt från 4,533 år 1865 till 6,554 år 1870, samt antalet af de af fattigvården understödde, som ej fått full försörjning, från 5,997 år 1865 till 8,546 år 1870.

Denna betydliga tillökning, likasom tillökningen i utgifter från 221,849 r:dr år 1865 till 354,716 r:dr år 1870, är att tillskrifva hufvudsakligen missväxtåren 1867 och 1868, äfvensom penningeförlägenheten under dessa och påföljande år, som nödgat till betydliga inskränkningar i sådana arbeten, hvarmed de arbetande klasserna lifnära sig. En märkbar tillökning i fattigvårdstungan, serdeles för församlingarna på Dalsland, uppkommer derigenom, att en mängd personer, som afflytta till Norge, efter flere års förlopp, hvarunder »hjemstadsret» icke bevisligen förvärfvats, då de der insjukna, komma socknarnas fattigvård till last enligt Kongl. förordningen den 15 Februari 1855.

Vid fattigförsörjningen, såsom denna i allmänhet skötes, kan anmärkas, att man icke nog bemödar sig om att sysselsätta de fattiga med passande arbete. Fattighjonen få i allmänhet sjelfva förfoga öfver sin arbetsförmåga, hvilken, ehuru ofta nog

ringa, likväl borde i någon mån tillgodogöras. Följden af denna uraktlåtenhet är, att fattighjonerna förfalla i lätja och liknöjdhet. Exempel saknas till och med icke derpå, att de använda det understöd, som lemnas dem, att förskaffa sig åtskilliga njutningsmedel. Tillståndet skulle otvifvelaktigt till bättnad för dem sjelfva och kommunen förbättras, om understödet vore förenadt med tvång för emottagaren att verkställa något emot graden af hans krafter svarande arbete. Om också utförandet häraf är med svårigheter förenadt, så äro dessa icke oöfverkomliga. En i Venersborg inrättad s. k. *tillsyningsförening* af fruntimmer utöfvar i detta afseende ett välgörande inflytande och lemnar många arbetsamma fattiga en behöflig hjälp.

Under missväxtåren 1868 och 1869 beviljades åt de nödlidande dels i Marks och Kinds härad, dels och hufvudsakligen på Dalsland: enligt Kongl. brefvet den 17 April 1868 20,000 r:dr, deraf hälften utan återbetalningsskyldighet; enligt Kongl. brefvet den 26 Februari 1869..... 15,000 » utan återbetalningsskyldighet, och såsom lån..... 45,000 » enligt Kongl. brefvet den 20 April 1869 75,000 » såsom lån.

155,000 r:dr.

Derjemte insamlades af enskilde gifvare r:dr r:mt 9,793,16, hvilka redovisats i länskungörelsen den 14 April 1869.

Af landstinget beslöts derjemte, att Eders Kongl. Maj:ts Befallningshafvande egde att för landstingets räkning upptaga ett lån af högst 200,000 r:dr med ett års återbetalningstid för att utlemnas såsom undsättningslån till nödställda kommuner inom länet. Af denna rättighet begagnade sig Eders Kongl. Maj:ts Befallningshafvande i så måtto, att ett lån upptogs på 60,000 r:dr samt utlemnades till de nödställda kommunerna, och är af dessa till fullo återbetaldt.

Städer.

Venersborg. I afseende å stadens uppkomst och dithörande egor åberopas hvad som i femårsberättelsen för 1856—1860 blifvit anfördt.

Efter den staden år 1834 öfvergångna brand indelades af den staden tillhöriga jord 61 tunnland till 433 hela tomter, hvarje tomt upptagande 51 å 52 alnars längd samt 27 å 28 alnars bredd. Af de till staden donerade hemman, 7 $\frac{3}{4}$ mantal af Väne härad samt Djupedalen $\frac{1}{2}$ mantal jemte Stora och Lilla Grönvik $\frac{1}{4}$ mantal i Frendefors socken af Sundals härad, äro hemmanen Hufvudnäsön, Torpa, Kjellshagen, Korsebergstorp och en del af Björkeholmen styckade i smärre jordlotter, hvilka innehafvas af enskilda personer. Arealen af dessa s. k. åker- och ängslyckor utgör 1,154 tunnland 21 $\frac{1}{2}$ kappland, af hvilka 915 $\frac{1}{2}$ tunnland innehafvas under full eganderätt af enskilda personer och återstoden är dels upplåten till löningslägenheter åt borgmästare och pastor, dels tillagd de nyorganiserade hemmanen Amnered med Brättehage 1 $\frac{1}{2}$, Grönvik $\frac{1}{4}$, Knutsbol med torpet $\frac{1}{4}$, Espered 1 och Gatan $\frac{1}{4}$, tillsammans 3 mantal, som nu äro för stadens räkning utarrenderade.

Å stadens utmarker, bestående till en del af kala berg, hafva vackra skogsplanteringar i senare tider skett, hvilka synas lofvande.

Stadens bestånd grundar sig hufvudsakligen på handel och sjöfart samt fabriks- och handelsrörelse.

Folkmängden, som under femårsperioden 1856—1860 ökade sig från 3,358 till 4,076 och år 1865 växt till 4,571, har under denna femårsperiod stigit till 4,814, härrörande denna något minskade tillökning dels af de ogynnsamma konjunkturerna, dels af utflyttning till Amerika.

Bland i staden befintliga fabriksinrättningar förtjena att anmärkas den i det föregående omnämnda tändsticksfabriken samt en större garfverifabrik och tvenne bäjerska ölbryggerin.

Handeln, i synnerhet med spannmål, har under de senare tvenne åren varit serdeles liflig. Af stadens köpmän upphandlas jemväl spannmål vid jernvägsstationerna, vid hvilka de anlagt magasin, så att spannmålshandeln, långt ifrån att minskas, tilltagit efter jernvägens anläggning.

Å stadens skeppsvarf hafva under perioden 3 fartyg blifvit nybygda för utrikes sjöfart.

All minuterung och utskänkning af spritdrycker omhändershafvas af ett dertill bildadt bolag, som ansvarar för en minimiavgift af 6,000 r:dr. Detta belopp, äfvensom hvad derutöfver inflyter i behållning, ända till 20,110 r:dr, utbetalas till fördelning emellan kommunen, landstinget och Norra hushållningssällskapet, de två senare med $\frac{1}{2}$ till hvardera. Hvad af behållningen öfverstiger detta belopp tillfaller staden.

En ny byggnad för elementarläroverket är under perioden uppförd af sten med en kostnad af 110,000 r:dr, till gäldande hvaraf erhållits i statsbidrag utan återbetalningsskyldighet 60,000 och såsom lån 40,000 r:dr.

För folkskolan, der undervisningen bestrides af tre lärare och fem lärarinnor, hvaraf två undervisa i handarbeten, är jemväl en nybyggnad uppförd för en summa af 25,000 r:dr.

Slutligen är en byggnad genom af enskilde sammanskjutna medel med bidrag af sparbanken uppförd för handverks- eller söndagsskolan, hvilken kostat 10,500 r:dr.

Vidare är på stadens bekostnad uppfördt ett stadshus af sten, innefattande rum för rådhusrätten och stadens embetsmyndigheter, drätselkammaren, auktionskammaren och sparbanken, hvarjemte derstädes inrymts gästgifveriet samt societetslokal och teater.

Ett gasverk för gators och allmänna platsers samt enskilda bostäders belysning har under perioden blifvit anlagdt.

Borås. Rörande stadens anläggning och ekonomiska förhållanden i allmänhet åberopas hvad i femårsberättelsen 1856—1860 blifvit anfördt. Genom Eders Kongl. Maj:ts nådiga bref den 9 November 1866 angående förändrad organisation af magistraten och rådhusrätten har bestämts, att magistraten och rådhusrätten skall utgöras af en borgmästare, en litterat rådmän, som tillika är magistratssekreterare, och två illitterate rådmän, hvilken förordning tillämpats från och med 1867 års början.

Sedan den ofvan omförmälda sedelutgifvande banken för Borås börjat sin verksamhet, har den der varande filialbank med September månads utgång 1869 upphört, likasom Örebro enskilda bank med 1869 års slut indragit det afdelningskontor af samma bank, som hittills hölls i staden.

Alingsås. Äfven för denna stad åberopas med afseende å stadens tillkomst och ekonomiska förhållanden innehållet af föregående berättelse. Den i staden under perioden tillkomna mekaniska väfverifabrik har åt staden återgifvit något litet af

det industriela lif, som fordom der rådde. Handeln med skogsprodukter från den kringliggande landsorten är ej obetydlig.

En arbetareförening har bildats, som räknar 200 ledamöter och under en god ledning bidragit till en god anda bland arbetarne.

Bränvinsutskänkning och minuterung ombesörjes af ett bolag mot en årsafgift af 9,000 r:dr.

Ulricehamn. Till följd af Kongl. förordningen den 18 Juni 1864 om utvidgad näringsfrihet har denna stad, hvars näringslif grundades på gårdfarihandeln och som saknar kommunikationer, gått tillbaka. En allvarlig sträfvan att åstadkomma en jernvägsförbindelse har nu uppstått, och om detta lyckas, skall sannolikt rörelse och lif återkomma.

I viss mån liknande är förhållandet med *Åmål*, som i den föreslagna jernvägen från Dalarne till Göteborg ser en ljusning för framtiden. Sjöfart idkas med flere, innevånare af staden tillhöriga, ångbåtar. Den i staden anlagda tändsticksfabrik nedbrann 1868 och har sedan ej blifvit uppbyggd.

Afven i Ulricehamn och Åmål ombesörjes bränvinsminuterung och utskänkning genom bolag.

Efter länets städer förtjenar att omnämnas *Trollhättan*, en fabriksort med numera omkring 3,000 innevånare. Gynnad af sitt läge med tillgång på vattenkrafter, har denna ort utsigt till en vacker framtid. Fråga är också för närvarande å bane om nya storartade fabriksanläggningar derstädes.

Venersborg i Landskansliet den 30 December 1871.

ERIC SPARRE.

C. O. Almqvist.

J. M. Ryding.

Tab. N:o 1.
FOLKMÄNGD.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.
	Den 31 December enligt presternas summa- riska uppgifter.			Enligt de mantalslängder, som upprättats vid slutet af motstående år.							Enligt årets mönster- rullor ap- proberade bevå- rings- pligtige.
				Hela folkmängden af			Deraf frie från mantalspengar.			Utskrif- nings- manskap.	
	Mankön.	Qvinkön.	Summa.	Mankön.	Qvinkön.	Summa.	Mankön.	Qvinkön.	Summa.		
Å Landsbygden.											
År 1866	130,877	137,318	268,195	130,502	137,105	267,607	59,387	61,932	121,319	9,476	1,458
» 1867	131,632	138,103	269,735	130,812	137,898	268,710	59,670	62,623	122,293	9,638	1,395
» 1868	131,590	138,257	269,847	130,982	138,181	269,163	60,091	63,054	123,145	9,620	1,490
» 1869	129,817	137,199	267,016	129,292	137,248	266,540	59,466	62,836	122,302	9,519	1,430
» 1870	129,378	137,111	266,489	129,097	136,966	266,063	59,862	62,926	122,788	9,620	1,288
I Städerna.											
Venersborg år 1866	2,029	2,522	4,551	2,084	2,532	4,616	943	1,072	2,015	193	43
» » 1867	2,095	2,603	4,698	2,136	2,631	4,767	949	1,088	2,037	202	38
» » 1868	2,133	2,670	4,803	2,178	2,688	4,866	931	1,129	2,060	208	29
» » 1869	2,046	2,634	4,680	2,058	2,643	4,701	884	1,080	1,964	189	19
» » 1870	2,127	2,687	4,814	2,121	2,695	4,816	937	1,157	2,094	193	17
Borås år 1866	1,306	1,808	3,114	1,316	1,827	3,143	570	730	1,300	88	15
» » 1867	1,331	1,817	3,148	1,351	1,828	3,179	610	737	1,347	95	8
» » 1868	1,340	1,827	3,167	1,357	1,847	3,204	615	744	1,359	107	22
» » 1869	1,341	1,821	3,162	1,362	1,846	3,208	614	721	1,335	100	19
» » 1870	1,371	1,880	3,251	1,376	1,895	3,271	631	793	1,424	104	9
Alingsås år 1866	787	1,047	1,834	781	1,043	1,824	299	352	651	81	12
» » 1867	776	1,079	1,855	767	1,082	1,849	308	352	660	77	8
» » 1868	788	1,090	1,878	795	1,116	1,911	348	392	740	73	14
» » 1869	795	1,110	1,905	796	1,128	1,924	355	396	751	59	10
» » 1870	817	1,137	1,954	813	1,136	1,949	358	384	742	61	4
Ulricehamn år 1866	524	566	1,090	468	568	1,036	167	230	397	24	3
» » 1867	512	567	1,079	441	567	1,008	170	228	398	25	3
» » 1868	511	589	1,100	455	611	1,066	193	232	425	24	7
» » 1869	503	571	1,074	442	589	1,031	196	224	420	22	5
» » 1870	462	576	1,038	440	579	1,019	209	246	455	21	1
Åmål år 1866	783	940	1,723	739	914	1,653	361	356	717	50	11
» » 1867	781	962	1,743	738	927	1,665	357	376	733	47	10
» » 1868	800	951	1,751	739	937	1,676	348	359	707	44	10
» » 1869	770	930	1,700	728	950	1,678	346	384	730	60	9
» » 1870	735	952	1,687	735	952	1,687	364	409	773	67	9
Summa i länets samtliga städer år 1870	5,512	7,232	12,744	5,485	7,257	12,742	2,499	2,989	5,488	446	40
Summa i hela länet år 1870	134,890	144,343	279,233	134,562	144,223	278,805	62,361	65,915	128,276	10,066	1,328

Tab. N:is 2 och 3.

JORDBRUK OCH BOSKAPSSKÖTSEL.

I. Hela egovidden	D e r a f				4 tunnland och der- under.	Öfver 4 t. o. m. 40 tunnland.	Öfver 40 t. o. m. 200 tunnland.	Öfver 200 tunnland.									
	Trä-, humle- och kålgård.	Åker och annan od- lad jord.	Naturlig äng.	Skog- bärande mark.													
Q v a d r a t r e f.					Antal												
11,633,134	14,328	1,645,738	1,382,780	4,445,761	II. egare af odlad jord till vidd af.....	3,091	14,434	2,711	93								
					III. brukare af odlad jord till vidd af.....	6,137	4,069	356	30								
IV. Odlad egovidd använd till	Höstsäd.	Vårsäd:		Potatis.	Andra rotfrukter.	Spånads- växter.	Gräs och andra foderväxter		Andra växtslag.	Träde.							
		Stråsäd.	Baljväxter.				till bete.	till skörd.									
	Q v a d r a t r e f.																
	152,162	800,320	19,602	116,829	5,478	12,605	56,132	342,745	32	141,010							
V. Hela utsädet af...	Hvete,		Råg.		Korn.	Hafre.	Bland- säd.	Ärter.	Bönor.	Vicker.	Bo- hvete.	Potatis.	Andra rotfruk- ter.	Lin och hampa,		Gräs och andra foderväxter till	
	höst-.	vår-.	höst-.	vår-.										frö.	spån- nads- ämne.	grön- foder.	hö.
K u b i k f o t.														C e n t n e r.			
	7,145	9,920	134,699	8,124	59,198	1,042,164	67,840	12,161	4,587	5,655	30	612,837	—	11,160	—	—	—
VI. Hela skörden af... (utan utsädet afdrag)	57,608	51,425	953,218	36,385	340,457	5,246,909	315,856	72,400	22,413	24,248	120	4,615,273	351,259	33,372	7,282	23,210	4,116,213
VII. Antal vid årets slut underhållne	Hästar				Oxar.	Tjurar.	Kor.	Ungnöt under 2 år.	Får.	Getter.	Svin.						
	öfver 3 år.		under 3 år.														
	23,349		1,863		15,210	3,140	96,206	33,062	103,977	1,074	23,908						

Tab. N:o 4.
SKOGSHUSHÅLLNING.

1. Serskilda slag af skogar m. m.	2. Areal vid periodens slut. Qvadratref.	3. Till ordnad skogshushållning indelade.	4. Afverkningsbelopp		
			År.	utfördt i	
				kvantitet.	penningvärde. R.dr R.mt.
1. Kongl. Maj:t och Kronan omedelbart tillhörige och under Dess disposition stående kronoparker och skogar:					
a) Kronoparkerna Hunne- och Halleberg	71,282	71,282	1866 1867 1868 1869 1860	Famnar å 100 fasta kubikfot. 9,645 10,068 3,765 1,899 4,992	37,487 39,256 16,204 9,295 16,859
b) D:o Edsmären och Veden	21,016	21,016			
c) D:o Trenningshult, Stora och Lilla Svältan	17,091				
d) Skogar till hemman under Kronans disposition	8,500			Kan ej uppgifvas.	
2. Boställens, kyrkans, läroverks och fromma stiftelsers:					
e) Enligt från länet till Kongl. Skogs-Styrelsen lemnade uppgifter, omkring	288,000		1866 1867 1868 1869	Kan ej uppgifvas.	
3. f) Härads-allmänningar:					
Brevikshult och Kuleskog med en del af Risveden	27,680	27,680	1866 1867 1868 1869 1870	204 347 564 454 614	2,023 3,766 4,807 3,321 4,424
4. g) Enskilda skogar (se nedan).					

Anm. a) Den större afverkningen under åren 1866-1867 härleder sig af storm- och insektskador.
b) På Edsmären hafva hufvudsakligen endast gallringar skett, hvilka, jemte af skogseld skadad ungskog och afverkning af gamla ekar, gifvit 114,400 kubikfot, försålda för 3,897 R.dr, sammanlagdt för hela qvinqvenniet. På Veden, som innehåller 4,480 qvadratref, har endast under 2:ne år af qvinqvenniet, nemligen 1866 och 1870, afverkning egt rum med tillsammans 31,600 kubikfot, hvilka inbringat 231 R.dr 50 öre.
c) Med 1870 års slut är hälften af dessa kronoparker, hvilka utgöras af år 1864 till kronan inköpta kalmarker, besädd och planterad.
d) och *e)* Af de allmänna hemmanens skogar, hvilka i allmänhet äro vanvårdade och för hårdt anlitade, hafva endast några få blifvit för ordnad hushållning indelade, men ordnad hushållning kan knappast sägas börjad å någon. Inom Tössbo och en del af Vedbo härad äro de bäst bibehållna.
f) Brevikshult, som innehåller 20,552 qvadratref, förvaltas af vald styrelse under Skogs-statens kontroll. Kuleskog med Risveden, som hittills förvaltats af Skogs-staten, blifver från och med innevarande år äfven ställd under af delegarne vald styrelsens förvaltning. Å sistnämnde allmänning har under åren 1866-1867 ingen afverkning egt rum.
g) De enskilda skogarne inom länet äro, med undantag af några få större egendomars, i allmänhet devasterade eller sakna åtminstone vanligen äldre skogsbestånd. Af de fordom betydliga ek- och bokskogarne inom länets sydvestra delar finnas nu endast spridda trån och en eller annan grupp qvar. Att bokskog fortfarande trivas och kan gifva god tillväxt, synes af uppväxta ungbokar på kungsgården Ollestads skog m. fl. skogstrakter. För eken saknas i allmänhet tillräckligt matjordslager, som af de upprepade svedningarne och skogseldarne blifvit förstörd.
 Inom vissa delar af länet, synnerligast Gäseneds härad, har allmogon börjat skogsodling å sina kalmarker, hvartill såsom hufvudsaklig orsak torde få anses de af länets hushållningsällskap för ändamålet anslagna medel, men äfven exemplet af sådderna och planteringarne å kronoparken Edsmären torde i viss mån hafva inverkat.
 Om de enskilda skogarnas areal beräknas i proportion efter hemmantalet lika med de allmänna hemmanens, skulle, emedan de sistnämndes skogsareal är uppgifven till i rundt tal 50,000 tunnland och deras sammanlagda hemmantal är 302 mantal och hela länets hemmantal är 4,190 mantal, de enskilda skogarnes areal utgöra 711,000 tunnland.
 Impedimenterna äro uti alla ofvan omförmälde skogarnes areal inberäknade.
 Statens skogsskola å Hunneberg har fortfarande varit i verksamhet. En stor del af de utexaminerade lärlingarne sakna anställning.

Tab. N:o 5.
DÖDADE ROFDJUR.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
År.	Vargar.	Lodjur.	Räfvar.	Örnar och Ufvar.	Hökar.	Belopp af utbetald belöning. R.dr R.mt.
1866	1	—	827	66	746	4,209
1867	6	1	1,123	127	1,406	6,737
1868	—	2	1,012	101	1,243	5,875
1869	2	5	786	63	480	3,682
1870	3	—	87	5	85	75
Summa	12	8	3,835	362	3,960	20,578

Tab. N:o 6.
AF ROFDJUR DÖDADE HUSDJUR.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
År.	Hästar.	Nöt-kreatur.	Får.	Getter.	Fjäderfå.	Skadan beräknad i penningvärde. R.dr R.mt.
1866	—	6	580	28	711	3,860
1867	—	15	500	16	750	3,455
1868	—	14	440	15	614	3,146
1869	1	14	366	13	630	3,459
1870	—	10	750	36	972	4,904
Summa	1	59	2,636	108	3,677	18,824

GRUFVOR, BERGVERK, BRUK, FABRIKER OCH

1. Serskilda slag af inrättningar.	2. 3.		4. 5. 6. 7.				8. Antal begagnade maskiner och redskap.	9. 10. 11.		12. Maskinere.	13. 14. 15. 16. 17. 18.						19. Summa.	
	Antal fabriker		Drifkraft bestående af					Egare eller innehafvare.			Arbetare							
	i gång.	ej begagnade.	Kreatur.	Ånga eller vatten.	Ånga eller varmluft.	Beräknade hästkrafter.		Ensam egare eller innehafvare.	Bolags.		öfver 18 år			under 18 år.				
											vid fabriken mantals-skrifne.	vid fabriken ej mantals-skrifne.	under 18 år.	m.	q.	m.		q.
Under året.	Antal.				m. q.		Antal.											
Å landsbygden.																		
Benstammar.....	2	—	—	2	—	—	2	—	—	—	4	—	—	—	—	—	—	4
Bomullsspinnerin	4	—	—	—	—	175	150	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	481
Bomullsväfverin	3	—	—	—	1	178	127	—	—	1	5	66	133	14	45	17	16	296
Färgerin	20	1	—	5	—	4	71	18	—	—	4	49	—	—	—	14	2	69
Garfverin.....	44	3	—	—	—	—	242	32	—	—	15	24	—	5	—	4	—	48
Glasbruk	2	—	18	4	1	41	27	—	—	1	24	10	4	20	—	12	—	70
Jernbruk.....	14	5	—	22	—	20	75	6	—	6	71	162	47	7	—	19	—	306
Jerngjuterin	2	—	—	2	—	—	—	1	—	—	2	4	—	—	—	—	—	6
Jernmanufakturverkstäder	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	181
Kakelugns- och lerkärlfabriker	5	—	6	—	—	—	14	4	—	—	3	10	—	—	—	—	—	13
Kalkugnar	11	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Kattunstryckerin.....	2	—	—	—	1	8	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Kemiskt blekeri	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Kimröksfabrik.....	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1
Lackfabrik	1	—	—	1	—	—	2	1	—	—	1	—	—	—	—	2	—	3
Masugn	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Mekaniskt tryckeri.....	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Oljeslagerin	3	—	—	1	—	6	1	1	—	—	2	—	—	—	—	—	—	2
Pappersbruk	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Pappersmassfabriker	2	—	—	—	—	180	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	153
Skeppsvarf	4	—	—	—	—	—	—	2	—	—	50	—	—	—	—	—	—	50
Skifferbrott	2	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	15	—	—	—	5	—	21
Snickerifabrik.....	1	—	—	1	—	40	13	—	—	1	1	3	—	9	—	3	—	16
Sämskmakein.....	11	—	—	—	—	—	—	11	—	—	11	—	—	—	—	—	—	11
Sågverk	6	—	—	—	1	12	1	1	—	—	3	—	—	19	—	—	—	22
Stammar	5	1	—	2	—	3	3	3	—	—	2	—	—	—	—	—	—	2
Tegelbruk	10	—	10	—	—	16	8	12	—	—	2	12	17	4	3	2	—	40
Terpentin- eller lysolje-fabrik	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Tändsticksfabrik	1	—	—	—	—	8	10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	192
Tändsticksämnesfabrik.....	1	—	—	—	—	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7
Ölbryggerin	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	1	—	4	—	—	7
I städerna.																		
Bomullsväfverin	3	—	—	1	3	70	399	—	—	1	2	—	—	31	176	4	25	238
Färgerin	11	—	—	4	1	—	52	7	2	—	3	4	—	56	5	3	—	71
Garfverin.....	14	—	—	4	—	4	23	466	13	1	—	5	13	—	91	—	—	109
Kattunstryckerin	2	1	—	1	—	2	23	3	—	—	—	—	—	8	—	2	8	21
Kakelugns-, sten- och lerkärlfabrik.....	1	—	—	—	—	3	3	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1
Kortfabrik	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	2	—	—	—	—	—	2
Strumpväfveri	1	—	—	—	—	—	6	—	—	—	—	—	—	6	—	1	—	8
Tändsticksfabrik	1	—	—	—	1	5	25	1	—	—	—	—	—	36	49	21	48	154
Trikotfabrik	1	—	—	—	—	—	12	—	—	1	—	—	—	1	28	—	12	41

N:o 7 a.

MANUFAKTUR-INRÄTTNINGAR, ÅR 1870.

20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.
Serskilda slag af tillverkning.	Tillverkningens kvantitet.					Tillverkningens värde i R:dr R:mt.		Egares eller innehafvares bevillning i och för rörelsen. R:dr R:mt.
	Centner.	Skålpund.	Stycken.	Fot.	Kannor.	af hvarje art produkter.	Summa för hvarje slag af fabriker.	
Benmjöl.....	8,500	—	—	—	—	—	42,500	—
Bomullsgarn.....	—	826,595	—	—	—	—	2,906,352	—
Tryckta bomullstyger.....	—	—	—	32,500	—	8,000	—	—
Pressade ylletyger.....	—	—	—	800,000	—	7,500	15,500	—
Diverse väfnader.....	—	—	—	2,706,244	—	—	683,159	—
Färgning och blekning af diverse.....	—	495,760	—	—	—	—	3,038,347	56
Hudar och skinn.....	—	—	14,320	—	—	—	—	—
Smor- och sulläder.....	—	5,730	—	—	—	—	86,638	53
Grönt, hvitt och slipadt glas.....	—	—	—	—	—	—	131,861	182
Stångjern.....	10,302,300	—	—	—	—	730,600	—	—
Tackjern.....	2,922,300	—	—	—	—	105,096	—	—
Spik och manufaktursmide.....	1,029,480	—	—	—	—	112,893	948,589	310
Diverse gods.....	—	35,000	—	—	—	—	2,100	—
Trollhättan diverse; Floda symaskiner; de 2:ne öfriga för egarnes räkning.....	—	—	—	—	—	—	340,073	—
Kakelugnar och lerkärl.....	—	—	3,610	—	—	—	1,030	—
Tryckta bomullstyger (hästkrafter, redskap och antal arbetare upptaget å Rydboholms bomullsväveri).....	—	—	—	832,500	—	—	15,500	—
Hästkrafter m. m. upptaget å Rydboholms bomullsväveri.....	—	—	—	—	—	—	600	—
Kimrök.....	—	20,000	—	—	—	—	600	3
Lack.....	—	—	—	—	—	—	—	—
Hästkrafter m. m. upptaget å Rydholm.....	—	—	—	—	—	—	—	—
Olja och oljekakor.....	16,372	11,729	—	—	—	—	232,261	—
Pappersmassa; uppgift om tillverkningsvärdet å Trollhättan saknas. Kostnaden för nybygda och reparerade fartyg uppgår till 57,550 R:dr. Stenar af olika slag.....	2,000	—	—	—	—	—	18,500	—
Dörrar och fönsterluffer.....	9,828	—	—	—	—	—	108,108	—
Fotlistverk.....	—	—	160,000	—	—	—	2,600	—
Skinn.....	—	—	1,100	—	—	4,200	—	—
Arbetarnes antal vid Trollhättans och Lilla Edets tillsammans 5 sägar ej uppgifvet.....	—	—	—	68,600	—	3,430	7,630	—
Vadmal.....	—	—	6,100	—	—	—	1,216	—
Taktegel.....	—	—	100,000	—	—	—	—	—
Murtegel.....	—	—	200,000	—	—	—	28,250	—
Dikesrör.....	—	—	5,000	—	—	—	—	—
Askar.....	—	—	16,500,000	—	—	—	150,603	—
Kallikå och Shirting.....	—	—	—	1,183,232	—	—	—	—
Domestik och Tvills.....	—	—	—	5,829,052	—	725,116	—	180
Moleskinn.....	—	—	—	53,706	—	—	—	—
Diverse väfnader.....	—	—	—	2,561,640	—	382,135	1,107,251	100
Vadmal.....	—	—	—	16,400	—	—	—	—
Garn.....	—	7,250	—	—	—	—	81,044	271
Sulläder.....	—	250,730	—	—	—	—	—	—
Smorläder.....	—	56,000	—	—	—	—	—	—
Skinn.....	—	—	18,550	—	—	—	—	—
Hudar.....	—	—	300	—	—	—	419,757	417
Väfnader.....	—	—	—	929,000	—	—	36,949	67
Diverse.....	—	—	—	—	—	—	800	—
Kortlekar.....	—	—	300	—	—	—	200	—
Diverse.....	—	—	—	—	—	—	2,847	20
Diverse.....	—	—	—	—	—	—	147,000	100
Diverse.....	—	—	—	—	—	—	56,339	45

Tab. N:o 9 a.
SJÖFART, ÅR 1870.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.
	Till utrikes sjöfart begagnade fartyg.					Fartyg och båtar öfver 3 nylåster, begagnade till inrikes sjöfart.						
	Seglande.		Med ångmaskin försedda.			Seglande.		Med ångmaskin försedda.			Besättning.	
	Antal.	Nylåster.	Antal.	Nylåster.	Hastkraft.	Antal.	Låstetal.	Antal.	Låstetal.	Hastkraft.	Skeppare.	Sjöfolk.
Venersborgs stad	5	221	1	14	24	41	1,028,13	1	10	20	43	95
Åmåls d:o	—	—	—	—	—	7	154	3	62	64	20	82
Summa	5	221	1	14	24	48	1,182,13	4	72	84	63	177
Väne fögderi	—	—	—	—	—	38	821,90	1	—	—	38	45
Sundals d:o	—	—	—	—	—	—	319	1	5	—	22	24
Vedbo d:o	—	—	—	—	—	27	493,5	1	5½	6	28	66
Summa	—	—	—	—	—	65	1,633,95	3	10½	6	88	135
Summa för hela länet	5	221	1	14	24	113	2,815,48	7	82½	90	151	312

Dessutom finnas uppgifna för Venersborgs stad: 3 segelfartyg af 68,22 lästers dräktighet, som under året ej begagnats.

Tab. N:o 9 b.
HANDLANDE OCH DERAS BETJENING, ÅR 1870.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
	Handlande.		Betjening.		Summa för hvarje klass.				Bevilling i och för rörelsen.
	Handlande.		Betjening.		Handlande.		Betjening.		
	m.	q.	m.	q.	m.	q.	m.	q.	R:dr R:mt.
1:sta klassens Handlande.									
Venersborgs stad	43	6	51	9	43	6	51	9	1,090,20
Borås d:o	—	—	—	—	40	7	37	5	956,15
Alingsås d:o	20	6	22	4	20	6	22	4	330
Ulricehamns d:o	12	1	10	—	12	1	10	—	208
Åmåls d:o	—	—	—	—	17	2	14	3	251,50
Väne fögderi	54	9	28	6	54	9	28	6	397
Kullings d:o	11	—	3	—	11	—	1	—	69
Marks d:o	67	2	4	1	67	2	4	1	208
Kinds d:o	54	—	19	—	54	—	19	—	199
Sundals d:o	63	1	8	—	—	—	—	—	449
Vedbo d:o	—	—	—	—	49	2	18	3	197
Summa	324	25	145	20	367	35	204	31	4,354,85
2:dra klassens Handlande.									
Venersborgs stad	1	—	1	—	1	—	1	—	20
Borås d:o	—	—	—	—	8	—	—	—	42
Ulricehamns d:o	3	1	3	—	3	1	3	—	15
Kullings fögderi	34	—	—	—	34	—	—	—	156
Marks d:o	54	—	4	—	54	—	4	—	525
Kinds d:o	159	—	19	—	159	—	19	—	218,50
Vedbo d:o	—	—	—	—	3	—	3	—	16
Summa	251	1	27	—	262	1	30	—	992,50

Tab. N:o 10.

HEMMAN, JORDOMRÅDE OCH EGENDOMAR M. M., ÅR 1870.

HEMMAN OCH JORDLÄGENHETER									JORDAR OCH LÄGENHETER													
1.	2.		3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.
Hemman och jordlägenheter af alla slag, efter olika natur å landsbygden.	Hemman.		Brukningsdelar.	Antal					Taxeringsvärde. R:dr R.mt.	Städerna.	Tomter.		Antal nybyggda boställen.	Jordar och lägenheter.					Taxeringsvärde i R:dr R.mt.			
	Mantal			jordtorp.	ryttare- och häsmans-torp.	backstugor.	andra lägenheter.	bebyggda.			obebyggda.	Åker.		Äng.	Skog.	Betesmark.	Summa jordareal.	Nu varande mantal.	Af hus och tomter.	Af jordar.	Summa.	
	oförmedlade.	nuvarande.																				Q v a d r a t r e f.
A) Krono-egendomar.																						
1) Under allmän disposition.																						
a) Kungs- och kungsladugårdar	4	2	1	9					18,000	Venersborg	351½	81½	5	5,128,20	387,80			5,516	3	2,947,600	599,850	3,547,450
b) Säterin	4,500	4,250	3	13					111,300	Borås	300	95	1	3,078	2,632	6,339	2,867	14,916	7	1,351,900	925,000	2,276,900
c) Hemman	93,875	51,312	105	112	4	79	2		872,000	Alingsås	197	6		2,589,65	625,18	1,358,52		4,573,35		1,023,700	269,900	1,293,600
d) Boställen	347,875	228,083	388	652	39	320	7		4,479,100	Ulricehamn	66½	9½		680	2,120	6,160		8,960	5½	447,600	77,500	525,100
e) Jordlägenheter				45			5		20,800	Åmål	126	71	1	6,111,85	604,80	6,448,03	2,851,32	16,016	6	825,400	258,700	1,084,100
f) Fiskerin							1		100													
g) Verk och inrättningar							57		49,800													
2) Under enskild disposition.																						
a) Säterin	0,500	0,250	1						2,300													
b) Hemman	37,517	21,656	119	51	135	50	5		242,700													
c) Jordlägenheter	0,250			28			2		108,000													
d) Fiskerin									500													
e) Verk och inrättningar							178		97,000													
B) Skatte-egendomar.																						
a) Boställen	1,458	0,875	3	5					13,600													
b) Säterin	20,188	17,812	23	92	11	33			311,800													
c) Hemman	3,646,107	2,453,518	14,450	5,776	1,540	3,647	826		51,852,000													
d) Jordlägenheter	1			102					101,700													
e) Fiskerin									900													
f) Verk och inrättningar							592		1,121,500													
C) Frälse-egendomar.																						
a) Boställen	1,416	0,647	2				1		13,200													
b) Säterin och ladugårdar	254,062	230,438	286	720	6	223	64		4,882,300													
c) Rå- och Rörshemman	67,500	57,375	171	59	2	19	1		2,662,600													
d) Hemman	1,816,304	1,126,572	4,260	2,203	524	1,323	406		21,029,300													
e) Jordlägenheter	1			238			101		38,400													
f) Fiskerin									700													
g) Verk och inrättningar									861,000													
Summa	6,298,052	4,194,788	19,812	10,105	2,261	5,798	2,989		88,890,600		1,040½	262½	7	17,587,70	6,369,78	20,305,56	5,718,32	49,981,35	21½	6,596,200	2,130,950	8,727,150

Tab. N:o 11.

LAGA SKIFTEN ÅREN 1866—1870.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.
År.	Sotta skiftens antal.	A f s l u t a d e l a g a s k i f t e n .																							
		Skiftade mantal.		Qvarboende delegares					Utflyttade delegares					Summa skiften.	Skiftade kvadratref.					Utgifter till landtmätare och gode män. R.dr.	Öfriga beräknade utgifter. R.dr.				
		Antal.	Ofrämjade.	Nuvärande.	Skiftes-antal.				Summa.	Skiftes-antal.					Summa.	Åker.	Äng.	Odlingsmark.	Afrösningsjord.			Impedimenter.	Summa.		
					1.	2.	3.	4.		öfver 4.	1.	2.	3.	4.						öfver 4.					
1866.....	324	159	21,75	67,333	90	84	23	1	—	198	46	47	19	1	—	113	532	13,297	18,891	3,358	95,505	917	131,968	51,423,55	39,305,65
1867.....	249	55	12	58,466	70	85	42	2	1	200	55	41	32	—	1	129	617	12,195	19,781	7,733	90,058	1,450	131,217	54,132,76	27,828,23
1868.....	228	54	20	37,278	106	79	21	—	—	206	35	26	10	3	—	74	456	8,404	14,619	2,556	82,916	1,452	109,947	46,644,53	17,696,44
1869.....	204	43	6	38,595	52	108	24	4	2	190	15	19	13	1	1	49	467	8,719	10,845	924	84,434	1,313	106,235	41,404,96	12,072,25
1870.....	174	39	44	53,724	132	54	20	3	—	209	14	20	10	—	—	44	396	12,093	10,064	924	74,107	295	97,483	46,270,14	40,363,93
Summa	1,179	350	103,75	255,396	450	410	130	10	3	1,003	165	153	84	5	2	409	2,468	54,708	74,200	15,495	427,020	5,427	576,850	239,875,94	137,266,50

Tab.

K R O N O -

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	
	Afkortad.					Anordnad eller		
	1866.	1867.	1868.	1869.	1870.	1866.	1867.	
Stats-medel.								
Ordinarie ränta	R:dr R:mt	830,25	18,15	18,02	} 18,31	} 18,31	232,785,60	230,977,74
Afradspanmål	" "	—	—	—			50,104,70	48,934,86
Tiondespanmål	" "	—	—	—			62,286,18	61,382,86
Arrendemedel	" "	—	—	—	—	9,818,21	11,521,94	
Mantalspenningar	" "	6,067,80	6,671,00	7,591,00	8,138,00	8,066,20	39,406,61	38,854,00
Bötesmedel	" "	25,887,15	30,847,50	38,088,00	35,600,25	41,040,27	25,546,57	18,722,52
Hästvakanspanmål	" "	104,89	102,06	108,00	—	—	21,703,25	21,201,08
Tillfällig rotevakansafgift	" "	—	—	—	—	—	112,42	196,46
Rotefrihetsafgift	" "	—	—	—	—	—	2,270,97	2,356,45
Båtsmansvakansafgift	" "	—	—	—	—	—	1,257,23	1,520,56
Trosspassevolansafgift	" "	—	—	—	—	—	783,75	783,75
Skogsmedel	" "	—	—	—	—	1,50	—	—
6:te hufvudtitelns besparingsmedel	" "	—	—	—	—	—	43,05	—
Summa		32,890,09	37,638,71	45,805,02	43,756,66	49,126,28	446,118,54	436,451,72
Riksgälds-medel.								
Allmän bevilning	R:dr R:mt	6,506,16	7,096,46	8,061,47	8,445,53	8,393,81	119,162,02	120,107,86
1867 års vapenskatt	" "	—	71,02	90,53	31,00	30,81	—	36,390,52
Statslåne-medel för sjösänkningar	" "	—	—	—	—	—	2,555,52	3,017,61
Observationsmedel	" "	—	—	—	—	—	4,70	161,88
Summa		6,506,16	7,167,48	8,152,00	8,476,53	8,424,62	121,722,24	159,677,87
Diverse Verks medel	R:dr R:mt	11,704,87	13,031,18	15,643,93	15,404,95	17,002,71	117,755,90	134,881,13
Annorstädes debiterade medel	" "	5,377,95	3,302,04	3,962,78	—	—	181,622,82	152,939,42
Summa Summarum		56,479,07	61,139,41	73,563,68	67,638,04	74,553,61	867,219,50	883,950,14

Anm. Då restbeloppen äro utförda efter specialräkningarna, torde böra påpekas att dessa räkningar äro för åren 1866, 1867 och 1868 afgifna den 1 September.

No 12.

UPPBÖRDEN.

9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.
inom räkenskapsåret influten.			Resterande vid räkenskapsårets slut.					Summa uppbörd, deri inberäknade restantier från föregående år.				
1868.	1869.	1870.	1866.	1867.	1868.	1869.	1870.	1866.	1867.	1868.	1869.	1870.
230,555,09	286,181,64	293,049,65	2,084,28	1,264,22	1,721,92	5,584,42	3,083,31	235,700,13	232,260,11	232,295,03	291,784,37	296,151,27
50,794,94			30,71	27,77	141,19			50,135,41	48,962,13	50,936,13		
63,835,13	67,531,04	68,680,10	21,12	30,09	132,80	529,90	255,66	62,307,30	61,412,95	63,967,93	68,060,94	68,935,76
10,697,18	12,595,05	14,322,54	—	—	1,380,79	1,295,57	—	9,818,21	11,521,94	12,077,97	13,890,62	14,322,54
37,730,00	36,737,00	37,084,20	211,60	219,60	543,60	1,121,20	731,40	45,686,01	45,744,60	45,864,60	45,996,20	45,881,80
20,215,01	16,361,77	16,932,29	17,262,81	14,693,02	14,855,34	30,837,78	22,189,63	68,696,53	64,263,04	73,153,35	82,799,80	80,162,19
22,444,11	23,134,79	24,017,25	—	—	31,49	502,35	228,70	21,808,14	21,303,14	22,583,60	23,637,14	24,245,95
128,27	156,63	147,87	—	1,41	—	—	—	112,42	197,87	128,27	156,63	147,87
2,315,46	1,697,74	1,713,17	447,34	48,15	78,48	127,49	142,25	2,718,31	2,404,60	2,393,94	1,825,23	1,855,42
1,732,80	1,313,65	1,292,19	—	—	—	—	—	1,257,23	1,520,56	1,732,80	1,313,65	1,292,19
783,75	776,25	783,75	—	—	—	7,50	7,50	783,75	783,75	783,75	783,75	791,25
—	—	505,50	—	—	—	—	—	—	—	—	—	507,00
136,52	59,56	46,90	—	—	—	64,56	64,56	43,05	—	136,52	124,12	111,46
441,368,26	446,545,12	458,575,41	20,057,86	16,284,26	18,885,61	40,070,77	26,703,01	499,066,49	490,374,69	506,058,89	530,372,45	534,404,70
118,197,46	115,412,79	114,088,22	1,740,46	1,944,47	2,066,31	3,734,63	2,523,83	127,408,64	129,148,79	128,325,24	127,592,95	125,005,86
322,71	7,00	6,11	—	505,80	92,66	54,56	17,64	—	36,967,34	505,80	92,66	54,56
8,615,37	18,114,84	19,074,73	—	—	1,421,83	1,298,53	1,270,04	2,555,52	3,017,61	10,037,20	19,413,37	20,344,77
—	67,51	—	48,00	—	54,00	—	—	52,70	161,88	54,00	67,51	—
127,135,54	133,602,14	133,169,06	1,788,46	2,450,27	3,634,70	5,087,72	3,811,51	130,016,86	169,295,62	138,922,24	147,166,39	145,405,19
137,017,21	131,428,93	139,120,50	3,111,65	3,224,75	3,444,78	10,145,61	7,676,62	132,572,42	151,137,06	156,105,92	156,979,49	163,799,23
96,203,55	—	—	591,60	603,76	516,21	—	—	187,592,37	156,845,22	100,682,49	—	—
801,724,56	711,576,19	730,864,97	25,549,57	22,563,04	26,481,30	55,304,10	38,190,54	949,248,14	967,652,59	901,769,54	834,518,33	843,609,12

men för åren 1869—1870 den 1 Maj, allt påföljande år, hvarjemte antecknas, att vannonstades debiterade medel för de 2:ne sistnämnda åren ej ingått i landsboken.

Tab. N:o 13.

S P A R B A N K E R.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.																			
																					Under året					Vid årets slut				Klassifikation af delegarne efter deras vid hvarje års slut inestående behållning.									
																					År.	Antal sparbanker.	tillkomne nye del-egare.	afgå- ne del-egare.	insatt belopp.	i räkenskaperna godgjord ränta å delegarnes kapital.	uttaget belopp.	qvarstän- de del-egare.	inestående behållning, tillhörande delegarne.	befintligt öfverskott (grund- och reservfond, räntevinster m. m.).	Summa af kolumnerna N:is 8 och 9.	1866.		1867.		1868.		1869.	
Behållning i Sparbank:	Antal del-egare.	Summa R:dr R:mt.	Antal del-egare.	Summa R:dr R:mt.	Antal del-egare.	Summa R:dr R:mt.	Antal del-egare.	Summa R:dr R:mt.	Antal del-egare.	Summa R:dr R:mt.																													
Antal.	Antal.	R:dr R:mt.	R:dr R:mt.	R:dr R:mt.	Antal.	R:dr R:mt.	R:dr R:mt.	R:dr R:mt.	R:dr R:mt.	Antal del-egare.	Summa R:dr R:mt.	Antal del-egare.	Summa R:dr R:mt.	Antal del-egare.	Summa R:dr R:mt.	Antal del-egare.	Summa R:dr R:mt.	Antal del-egare.	Summa R:dr R:mt.																				
1865	—	—	—	—	—	7,998	1,088,906	163,782	1,252,688	fr. 1 t. o. m. 10 R:dr	2,103	7,246	188	847	130	479	222	-1,012	3,641	12,238																			
1866	7	961	699	203,906	48,994	238,107	8,269	1,070,819	172,721	1,243,540	» 10—25 »	1,065	17,953	77	1,853	25	436	122	1,530	1,421	21,870																		
1867	7	1,333	885	233,117	49,697	231,176	8,706	1,126,338	191,368	1,317,706	» 25—50 »	1,010	39,324	132	4,701	16	533	111	3,121	1,338	46,305																		
1868	7	1,220	695	249,578	51,662	261,737	9,215	1,165,004	201,859	1,366,863	» 50—100 »	1,214	90,250	146	13,186	14	963	131	8,038	1,448	101,507																		
1869	7	1,351	940	272,010	53,316	277,551	9,630	1,217,501	200,406	1,417,907	» 100—200 »	1,021	144,500	87	11,492	11	1,522	146	22,878	1,360	194,956																		
1870	7	2,054	573	440,311	59,978	265,597	11,099	1,459,761	218,207	1,677,968	» 200—300 »	486	119,307	16	4,208	6	1,460	48	12,375	584	139,954																		
											» 300—400 »	273	92,468	22	9,786	2	683	27	9,806	368	125,568																		
											» 400—500 »	167	75,893	26	11,362	7	3,061	27	11,300	251	112,344																		
											» 500—1,000 »	287	196,313	20	15,530	4	3,163	36	26,821	457	314,409																		
											» utöfver 1,000 »	146	261,537	14	47,913	—	—	25	38,057	231	390,610																		
											Summa	7,772	1,044,791	728	120,878	215	12,300	895	134,938	11,099	1,459,761																		

Tab. No 14.

FATTIGVÅRDEN.

Tab. No 14.

Elfsborgs län.

K. M:s Befälningshufvudes femårsberättelser 1866—1870. Elfsborgs län.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.			
År.	Fattigvårds-samhället			Antal fattighus.	Antal fattighjon, som erhållit full försörjning.								Antal af fattigvården understödde, som ej fått full försörjning.			Fattigvårdens											
	med gemensam fattigvård.	med fattigvården rotaris delad.	antal rotar.		Äldre personer, vårdade				Barn, vårdade i och utom fattighus.		Summa.		Summa af båda könen.	m.	q.	Summa.	Inkomster R:dr R:mt.										
					i fattighus.		på annat sätt.		m.	q.	m.	q.					m.	q.	Summa.	Afkastning af egendom, kollekt m. m.	Personel afgift.	Tillskott		Ersättning		Summa inkomster.	Summa utgifter i och för fattigförsörjning. R:dr R:mt.
					m.	q.	m.	q.														af stats-medel.	af annat fattigvårds-samhälle.	efter fyrk eller bevillning.	efter annan grund.		
A landsbygden.																											
1866.....	186	42	387	151	151	278	950	1,492	851	968	1,952	2,738	4,690	2,165	3,130	5,295	14,556	29,136	145,536	39,176	722	1,148	230,274	236,609			
1867.....	186	43	378	155	157	279	994	1,544	1,001	1,061	2,152	2,884	5,036	2,577	3,698	6,275	15,641	34,180	154,058	41,471	703	1,544	247,597	256,385			
1868.....	189	37	373	162	160	290	1,137	1,716	1,166	1,326	2,463	3,332	5,795	3,265	4,528	7,793	16,251	35,568	198,637	51,082	595	2,068	304,201	319,031			
1869.....	189	40	384	160	162	291	1,162	1,756	1,337	1,432	2,661	3,479	6,140	3,858	5,239	9,097	14,274	34,309	238,586	48,262	4,153	1,536	341,120	356,833			
1870.....	189	62	385	168	155	312	1,126	1,701	1,379	1,467	2,660	3,480	6,140	3,381	4,717	8,098	14,232	34,071	212,567	41,028	1,406	1,145	304,449	312,771			
I städerna.																											
1866.....	4	—	—	6	42	60	23	47	60	74	125	181	306	60	267	327	1,260	763	27,753	920	827	622	32,145	31,044			
1867.....	4	—	—	6	41	52	29	46	72	86	142	184	326	63	322	385	1,354	637	25,880	860	827	778	30,336	34,402			
1868.....	4	—	—	6	38	58	19	51	83	89	140	198	338	71	345	416	1,180	647	40,105	1,714	896	1,051	45,593	38,700			
1869.....	4	—	—	6	36	55	28	58	101	100	165	213	378	82	358	440	1,051	643	35,071	1,259	827	966	39,817	42,350			
1870.....	4	—	—	6	30	57	36	60	118	113	184	230	414	87	361	448	1,092	646	35,005	1,218	567	668	39,196	41,945			
I hela länet.																											
1866.....	190	42	387	157	193	338	973	1,539	911	1,042	2,077	2,919	4,996	2,225	3,397	5,622	15,816	29,899	173,289	40,096	1,549	1,770	262,419	267,653			
1867.....	190	43	378	161	198	331	1,023	1,590	1,073	1,147	2,294	3,068	5,362	2,640	4,020	6,660	16,995	34,817	179,938	42,331	1,530	2,322	277,933	290,787			
1868.....	193	37	373	168	198	348	1,156	1,767	1,249	1,415	2,603	3,530	6,133	3,336	4,873	8,209	17,431	36,215	238,742	52,796	1,491	3,119	349,794	357,731			
1869.....	193	40	384	166	198	346	1,190	1,814	1,438	1,532	2,826	3,692	6,518	3,940	5,597	9,537	15,325	34,952	273,657	49,521	4,980	2,502	380,937	399,183			
1870.....	193	62	385	174	185	367	1,162	1,761	1,497	1,580	2,844	3,710	6,554	3,468	5,078	8,546	15,324	34,717	247,572	42,246	1,973	1,813	343,645	354,716			

